

The Project Gutenberg eBook of Jälkipoimintoja 3: Kanttilaiset; Muistelmia katovuosilta, by Pietari Päivärinta

This ebook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this ebook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you'll have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

Title: Jälkipoimintoja 3: Kanttilaiset; Muistelmia katovuosilta

Author: Pietari Päivärinta

Release date: February 16, 2014 [EBook #44938]

Language: Finnish

*** START OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK JÄLKIPOIMINTOJA 3: KANTTILAISET;
MUISTEMIA KATOVUOSILTA ***

Produced by Tapio Riikonen

JÄLKIPOIMINTOJA III

Kanttilaiset; Muistelmia katovuosilta

Kirj.

P. PÄIVÄRINTA

Lapualla,
J. W. Hissan kustannuksella.

Porissa,
Axel Bergbomin kirjapainossa 1889.

I.

Niinhan se on. Sen aikaisista asioista on paljon puhuttu ja kirjoitettu, jolta tämäkin kertomus on. Mutta kenpä voisi siitä koskaan kaikenni vajjeta, joka omin silmin on nähnyt kaiken sen kurjuuden ja ne kärsimykset, mitä kansa sai vuosina 1862-1867 nähdä ja kokea. Olihan silloin peräkkäin viisi katovuotta, joista vuosi 1867 oli hirvein. Edelliset neljä olivat ikäänkuin ennakolta kansalta imeneet kaiken varallisuuden, mehun ja ytimen, valmistaen siten tilaa viimeisen, kovimman katovuoden hirmuille.

Kun ajattelen niitä aikoja ja muistelen niitä tapauksia mitä silloin näin, pyrkii veri hyytymään suonissani ja kylmä väre tärisyttää ruumistani. Kruunu riensi apuun, ulkomailta tuli lahjoja ja yksityiset jakoivat leipäpalasta niin kauan kuin heillä oli jakamista, "mutta mitä se oli noin paljoille". Pian loppuivat kruunun varat, pian lakkasivat ulkomaalaisten almut, pian ehtyivät yksityisen varat, ja pian olimme tasaväkiset voimissa ja varallisuudessa. Viimeinen vuosi ei ollut antanut ravinnoksemme muuta kuin olkia ja nämät sekä peuran jäkälät tulivat nyt melkein ainoaksi ravinnoksemme. Pian alkoi horjuvia haamuja kulkea pitkin teitä talosta taloon, etsien, jos jossakin löytyisi vielä jotakin syötävää. Joka päivä tuli uusia tietoja uusista kuoleman tapauksista. Niistä, joiden oli eilen vielä nähty horjuen ja hoiperrellen tiellä kulkevan, oli aina joku johonkin kimmeltunut ja siihen henkensä heittänyt tahi jonkun huoneen nurkkaan kuolla kytkähtänyt.

Hallitus ryhtyi voimakkaammin asiaan. Kunnille annettiin kova käsky, että niiden pitää laittaa köyhäin huoneet, joissa kuntien tulee köyhille antaa työtä ja ruokaa, ja hoitaa heidät kaikinpuolin hyvästi. Hallitus katsoi perään, että nämät määräykset kaikkialla kiireesti pantiin toimeen, ja valvoi jokapaikassa köyhäin huoneitten asioita. Tällä hyväätarvoittavalla laitoksella oli kuitenkin kaikenni toisenlaiset seuraukset kuin mitä oli toivottu. Sillä kaikki tämä viheliäisyys ja kurjuus yksin paikkoihin koottuina, synnytti ankaran kulkutaudin, ja kuolon-enkeli rupesi noiden kokoon-ahdattujen joukosta niittämään monin kerroin runsaamman saaliin kuin koskaan ennen.

Aikomukseni ei olekaan ruveta kirjoittamaan yleistä historiaa kaikesta siitä, mitä maamme sai silloin kärsiä, mutta olkoon tämä mainittuna kertomuksen alustavana pohjana.

* * * * *

On eräs sunnuntaiamu kevä-talvella 1868. Läänin kuvernööri on köyhäin huoneitten tarkastusmatkallaan saapunut H—n kuntaan, jossa myös on köyhäin huone. Heti kun kuvernööri on päässyt kestikievarin pihalle, ohjaa hän askeleensa köyhäintaloa kohden, johtaja saa kiivaan käskyn, saapumaan heti kuvernöörin eteen, tekemään tiliä hallituksestaan; pian saapuukin hän pelokkaan näköisenä.

"No, kuinka täällä nyt asiat ovat?" kysyi kuvernööri.

"Huonosti, herra kuvernööri", sanoi johtaja, ja hänen äänensä värähteli.

"Mitä, ja niin paljon kuin tänne on annettu apua", sanoi kuvernööri tuimistuneen näköisenä.

"Muutama markkakymmeninen ja muutama kymmen jauholeivisköitä ei kauvaksi riitä, sillä hätä on niin yleinen, että kaikki ovat vailla", rohkeni johtaja sanoa.

"Onko paljon sairaita?"

"On ... paljon on".

"Onko kuollut viime aikoina?"

"Neljä viime vuorokautena".

Kuvernöörin silmät iskivät tulta. Samassa tuokiossa tuli siihen horjuen eräs vaimo kahden pienen tyttönsä kanssa. Vaimo oli valju ja kalpea. Hänessä ei näyttänyt olevan muuta kuin kourallinen luita ja niiden päällä kelmettynyt, näivettynyt ja sinertävä nahka, jonka alla puoleksi sammunut henki kyti. Hänen silmänsä olivat painuneet syvälle kuopalle, josta veltostunut silmäpari kiiluvasti tirkisteli eteensä. Hän näytti olevan kovin hämmästyksissäänsä, sillä hän ei ensinkään tiennyt kuvernöörin olevan siellä. Molemmat lapset olivat myös laihoja, kalpeita ja repaleisia.

"Onko tämä vaimo lapsineen teidän hoidettavanaanne? Vastatkaa", sanoi kuvernööri tuimasti.

"On, herra kuvernööri", sanoi johtaja.

"Te hoidatte köyhänne sangen huonosti, sanon minä, sen näen tämän vaimon ja näiden lasten surkeasta näöstä; aivanhan he ovat pelkkiä luurankoja", sanoi kuvernööri.

"He ovat olleet täällä vasta muutamia päiviä. Mutta minä luulen, etteivät he tule täällä suuresti kostumaan, sillä olki ja jäkälä ei paljon voimia lisänne", selitti johtaja.

"Ovatko he tältä kylältä kotoisin?"

"Eivätkä ole ... he ovat penikulman päästä sydänmaalta, Kanttila nimisestä uudistalosta. Minusta tuntuisi parhaalta keinolta, kun menisivät kotiansa, ja sinne annettaisiin heille apua minkä voitaisiin ... olisihan heillä siellä edes lehmä, jolta saisivat maitotilkan ... täällä ei näy kukaan kauvan henkeänsä pitävän", selitti johtaja.

"Sen minä sanon, että teidän pitää laittaa köyhille työtä tänne ja hoitaa köyhänne paremmasti, muistakaa se; toimittakaa niin, että he suurimmaksi osaksi itse ansaitsevat elatuksensa, etteivät he opi laiskoiksi", määräili kuvernööri.

"Työtä on tehty niin paljon kuin on voitu, mutta nykyinen köyhäin huoneen työ on supistunut siihen, että vielä kynnelle kykenevät tekevät ruumisarkkuja niille, jotka ovat päässeet pois tästä kurjuudesta; työ tuskapa on ollut, jos on saatu arkkuja niin paljon kuin on tarvittu. Mitä tätä ennen on kokoon saatu, ne ovat kaikki tuolla aitassa; tahtoisin tietää, kuka niistä vähänkään maksaisi ... kukaan ei nyt tarvitse muuta kuin leipää", arveli johtaja.

Kuvernöörin tyytymättömyys leimahti nyt ilmituleen. Hän iski nyrkkinsä täydellä voimalla lähellä olevaan pöytään, niin että pöytä kohona hyppeli.

"Vai niin! Kyllä minä teidät tunnen. Te ette tee mitään köyhienne hoitamiseksi. Täällä he ovat valjuja ja kalpeita kuin luurangot, vaikka minä olen käsenyt heitä hyvästi hoitaa ja ruokkia. Mutta minä sanon teille, että te olette olleet niskurit ja huolimattomat teille uskotussa toimessanne. Te puhutte kuolleista ja ruumisarkuista, siihen siaan kuin teidän pitäisi puhua niiden apujen siunatuista vaikutuksista, mitä me olemme tänä ahdingon aikana teille hankkineet ja laittaneet. Mutta koska minullakin on jotakin sanomista teidän tekemisiinne, niin minä sanon aivan yksinkertaisesti, että te ette saa kiusata köyhiänne, ettekä saattaa heitä kuolemalle. Teidän täytyy — niin, teidän pitää verottaa kuntaanne, ja määrätä manttaalin mukaan niin paljon annettavaksi, että se muiden apujen kanssa riittää kuntanne köyhien elättämiseen", sähysi kuvernööri.

Köyhäin huoneen johtaja oli tunnollinen mies. Hänen mielensä oli ennenkin murruksissa, mutta kuvernöörin viimeisen puheen aikana särkyi se kaikenni. Hän tunsu ja tiesi olevaiset olot ja nykyisen kuntansa tilan niin tarkkaan, ett'ei kukaan sen paremmin. Hän oli sälytetty kantamaan yhteiskunnallista kuormaa, ja vastaamaan luonnon oikullisista turmista; siinä hän oli kaikkensa tehnyt, mutta ei ollut hyvä niin eikä näin. Sydäimestään olisi hän tahtonut auttaa kansaansa, mutta voimat puuttuivat, sillä hänen voimansa oli kansan voimassa, ja ne myös puuttuivat. Viljavat veet nousi hänen silmiinsä, ja sanan, vastauksen lausumatta pökäisi hän ulos, salataksensa kyyneliänsä. Siellä maantien varrella seisoi hän, miettien nykyisiä oloja, ja niitä syytöksiä, joita hän tunsu syyttömästi saavansa kantaa. Koko nykyinen kurjuus, ja ne väärät käsitykset, joita hallituksen miehet useinkin suurella pontevuudella esiin toivat nykyisistä oloista, olivat avonaisena suurena kirjana hänen edessään. Hän käsitti täydellisesti mistä kaikki tämä oli tullut, ja tämä tunto ja tieto se oli, joka särki hänen sydämensä.

Samalla tuli maantietä myöten viisi hevosta ajajineen, joilla näytti olevan raskaat kuormat. Johtaja pyyhkäisi takin hihalla kyöneleet pois silmistänsä ja meni heidän luoksensa.

"Mitä teidän kuormissanne on, kun ne näyttävät niin raskailta?" kysyi köyhäin huoneen johtaja matkamiehiltä.

"Lihoja."

"Miksi viette pois ainoankin mehun ja väen tänä ahdistuksen ja hädän aikana?" kysyi johtaja.

"Täytyy koettaa saada hiukankaan suurusta oljen sekaan, niin kauvan kun on jotakin, jota vielä jollekin kelpaa; ilman sitä kesäkin tulee, eikä ole kourallistakaan siementä peltoon", sanoivat matkamiehet.

Johtajan kyöneleet haihtuivat. Niistä sanoista huomasi hän, että vielä on kansassa toivoa ja luottamusta, ja että heissä kyti tunne, että: "Viel' uusi päivä kaikki muuttaa voi." Hän hierusteli silmistänsä pois viimeisetkin kyyneliensä jäljet ja palasi kuvernöörin luo.

"Te ette vastannut minulle mitään; siihen siaan, että teidän olisi pitänyt vastata, luistatte te pois minun kynsistäni. Te ette voi päästä tästä muutoin kuin selittämällä: kuinka asiat voivat näin huonosti olla", sanoi kuvernööri yhä tuimasti.

Pyyleväenä ja ylevänä seisoi johtaja kuvernöörin edessä. Asiain nykyinen kanta oli hänellä selvillä ja

hän ei tuntenut aristeleivansa tässä asiassa mitään voimaa tässä maailmassa.

"Herra kuvernööri!" alkoi johtaja. "Tämä maatumme kohdannut kurjuus ei ole minun, eikä kansamme tekoa; se on korkeimman sallimuksesta tullut, ja siihen en tunne itseäni enkä muita vikapääksi. Väärin on se, että minua ja kuntaa siitä syytetään. On helppo sanoa ja määrätä, että kaikki tämä viheliäisyys on meidän poistettava, mutta sitä me emme voi tehdä. Te sanotte, että kuntaa pitää verottaa ja koota näille kaikille riittävä ruoka. Mitä tämä on? Kunta on tehnyt kaikki mitä on voinut, ja antanut niin kauvan kuin on ollut antamista; nyt on kaikki lopussa ja annettu mitä on ollut annettavissa. Kaikin olemme samoissa varoissa ravinnon suhteen. Tauti ja sairaus leviää ympäriinsä ja moni talollinen on tullut tänne kuolemaansa hakemaan, kun kotona ei ole enään mitään ollut ... jospa he raukat osaisivat kotonansa pysyä, olisihan siellä edes raitis ilma, mutta täältä puuttuu sitäkin ja kuolema on jokaisen kimpussa... Kaikki mitä kunnasta voidaan tänne saada, on muutama piimäkannu ja joku tilkka maitoa ja sillä ei kauvas mennä. — Tässä minä olen, enkä voi toisin sanoa; en itsekään tiedä, tämäkö vai huomina päivä on viimeiseni — — tehkää minulle mitä tahdotte."

Kuvernööri oli tunnokas mies. Kyneleet kiilsivät hänen silmissään johtajan puhuessa. Kun tämä oli puheensa lopettanut, pyyhkäsi kuvernööri salaa silmänsä ja sanoi miehekkäästi:

"Minä ymmärrän teitä. Vika ei ole tosiaankaan meissä kenessäkään, mutta se on sallimuksessa. Tehkäämme miehissä kuitenkin mitä voimme hädän lieventämiseksi. Älkäämme siitä enään puhuko. — Minä haluan nyt nähdä sairaita; olkaa hyvä ja ohjatkaa minut sinne."

Toistakymmentä henkeä makasi kalpeana ja riutuneena toisella puolen kartanoa olevassa avarassa tuvassa. Raukeina ja voimattomina taistelivat he siinä viimeistä taisteluaan. Heidän silmänsä kiiluivat kummallisesti kolkoista ja syvälle painuneista silmäkuopista, ja melkein tyytyväisinä näyttivät he odottavan viimeistä hetkeänsä.

"Hyvä Jumala! Täällähän on paljon sairaita ja niin heikon näköisiä. Tässähän on lääkäri aivan lähellä; olkaa hyvä ja kutsukaa hänet tänne", sanoi kuvernööri johtajalle.

Johtaja lähti ja pian palasi hän lääkärin kanssa.

"Täällähän on paljon sairaita; oletteko käynyt näitä katsomassa?" sanoi kuvernööri lääkärille.

"Kyllä on käyty, herra kuvernööri", vastasi lääkäri.

"Määrätkää näille sairaille kyllältä tehokkaita lääkityksiä; kyllä minä toimitan niin, että ne tulevat apteekkiin maksetuiksi", sanoi kuvernööri.

"Kyllä osattaisiin määrätä auttavia lääkkeitä, mutta meidän rohteloissa ei ole semmoisia rohtoja, joita nyt tarvittaisiin", sanoi lääkäri.

"Mitäs tämä on? Pitäähän apteekeista löytyä kaikkia mitä tarvitaan. Sanokaa minulle mitä puuttuu, ja minä tahdon pakottaa heidät velvollisuutensa täyttämään, elleivät he lääkäreitä tottele", sanoi kuvernööri.

"Herra kuvernööri!" sanoi lääkäri ja oikaisi itsensä suoraksi. "Sairasten parantamiseksi ja taudin levenemisen estämiseksi tarvittaisiin paljon rukiisia jauhoja, sillä mikään lääkintä-oppi ei ole vielä tähän saakka keksinyt semmoista keinoa, että ihmisiä voitaisiin hengissä pitää oljilla ja jäkälillä."

"Minä ymmärrän, minä ymmärrän. Minä luulin selvinneeni jo johtajan puheesta, mutta niin ei ollut. Minä olen väärin teitä tuominnut, antakaa se minulle anteeksi!" sanoi kuvernööri, kävellen johtajan luo ja puristaen hänen kättänsä. Kirkas kyynel kiils kuvernöörin silmässä nytkin.

"Sairaille ei saa enään antaa olki- ja jäkäläleipää, Sitä syökööt terveet; minä laitan jauhoja tänne. — Mistä saamme terveellistä, voimakasta ruokaa näille jo puoliseksi?" jatkoi kuvernööri.

"Äskettäin ulkona käydessäni puhuttelin matkamiehiä; heillä oli viisi kuormaa tuoreita lihoja, jotka he aikovat viedä kaupunkiin", ehätti johtaja sanomaan.

Sanan lausumatta pisti kuvernööri kätensä poveensa, ja vetäsi sieltä setelitikun esiin. Hän ojensi sen johtajalle ja sanoi: "Tässä on kuusisataa markkaa, ottakaa ne... Menkää ja ostakaa kaikki ne lihat, ja laittakaa niin, että kaikki saavat puoliseksi tuoretta velliä. Hankkikaa jääneellä rahalla jauhoja, mutta rahoista on teidän tekeminen tili — ymmärrättehän — mutta ei sairaille muuta kuin selvää leipää, muistakaa se; kyllä minäkin puolestani koetan tehdä kaikki mitä voin", toimitti hän sitten pontevasti.

Lähellä olevassa kirkossa soitettiin juuri aamukelloja. Ryysyinen, kalpea ja horjuva joukko lähti köyhäin talosta sauvoihinsa nojaten huojumaan kirkkoa kohden kuullaksensa elämän, toivon ja lohdutuksen sanoja, sillä olivathan ne niin monta kertaa ennenkin virkistäneet heitä vaivoissa ja

kärsimisissä ja lohduttaneet murheessa. Sairaat kun kuulivat kellojen äänen, panivat kätensä ristiin ja siunasivat.

"Hyvä Jumala, kuinka suuri luottamuksen voima noilla raukoilla onkaan Jumalaansa", sanoi kuvernööri, kääntyen samassa akkunaan, salataksensa taasenkin kyyneliään.

Kuvernööri ja lääkäri tekivät lähtöä. Ystävällisesti puristi kuvernööri johtajan kättä, kehoittaen häntä edelleenkin pitämään huolta hänen hallussaan olevista köyhistä ja sairaista.

"Vielä kerran muistutan, ettei sairaille muuta kuin selvää leipää — niin ja olinpa unhottaa sanoa: paraspa kylläkin taitaa olla, että lähetätte kotiinsa kaikki semmoiset, joilla on lehmä avonisin; saavathan edes siellä maitotilkan ja raitista ilmaa. Antakaa heille kotiinsa apua minkä voitte, mutta meidän voimamme ja varamme eivät riitä kaikkiin tarpeisiin — laittakaa tuo vaimokin lastensa kanssa kotiinsa, hän, joka on tuolta sydänmaalta", sanoi kuvernööri ja sitten hän lähti.

Suuren kiitollisuuden tunsu johtaja sydämessään kuvernööriä kohtaan. Hän oli tunnustanut erhetyksensä niinkuin mies ja rientänyt korjaamaan niitä. Monta epäkohtaa ja väärää käsitystä olevaisista oloista oli nyt poistunut ja johtaja tunsu sydäntänsä helpottavan. Keveällä mielellä riensi hän nyt toimiinsa ja pian oli monessa isossa muuripadassa kiehumassa tuoretta lihaa. Voi kuinka ahnaasti ahmi tuo riutunut ja nälkäinen joukko tuota voimakasta ravintoa, jonkalaista eivät he moneen herran vuoteen olleet saaneet. He olisivat syöneet itsensä kuoliaaksi, mutta heille täytyi antaa määrän perästä...

Sairaille ruvettiin nyt antamaan selvästä viljasta tehtyä ruokaa ja lääkitsemään heitä. Mutta tämä ei voinut pelastaa heitä kuolemasta, sillä näljästä, taudista ja vaivoista riutuneet ja väsyneet elimistöt eivät olleet enään pelastettavissa. Voimakas ruoka, vaikka niukemmastikin annettuna, vaikutti aivan päinvastaisesti kuin oli otaksuttu. Sairaat tunsivat vaan joutuisammasti heikkonevansa, kuin saivat voimakasta ravintoa, ja olipa useankin kanssa niin, että hän tunsu vastenmielisyyttä tätä uutta ruokajärjestelmää vastaan.

"Antakaa meille jäkäläleipää, se on muriampaa!" pyyteli usea sairas epätoivossaan.

Lääkärin luvalla annettiin jäkäläleipää sitä haluavaisille, mutta tämäkin oli vaan hukkuvan tarttumista oljen korteen. Usealla heillä oli kuolemaakin tehdessään pala suussa minkä mitäkkin ruokaa, jota he kokivat pureksia siihen asti kuin veltostuneet leuvat uupuivat, voimatta enään mitään toimittaa. Pian silloin kurkku korahteli viimeisiä kertoja, ja silloin oli lopussa heidän nälkimisensä ja kärsimisensä.

* * * * *

"Menkää tekin lastenne kanssa kotiinne tästä surman ja kauhun pesästä. Minä annan teille pari leiviskää jauhoja, saattehan siten joksikin ajaksi suurushiukkaa maitotilkan ja petäjäisen sekaan... Ei täälläkään lihavat päivät ole; päälliseksi on täällä kuoleamalla paljon suurempi voima kuin missään muualla, sillä tänne on paljon sairaita ahdattu yhteen kokoon, jonka vuoksi ilmakin tuntuu myrkyttyneeltä ... olisihan siellä raitis ilma edes", sanoi johtaja Kanttilan uudistalon vaimolle seuraavana maanantai aamuna.

"Kyllähän minä mielellänikin, mutta...", sanoi vaimo epäröiden.

"Eikö se teille olisikaan mieluista...? Olisitteko täällä kuoleman keskellä mieluummin?" kysyi johtaja.

"Sen en ... kyllä minä menen, kun vaan voisin viedä ne jauhot ... ei sitä sielläkään..." sanoi vaimo katkonaisesti, ja heikko voimaton huokaus puhkesi hänen rinnastansa.

"Minä hankin kelkan ... kyllä te vetämällä ne jaksatte viedä ... onhan nyt hyvä ilma ja tiet ovat hyvästi auki", ehdotteli johtaja.

"Kyllä minä koetan lasteni kanssa vuovata, kun vaan kelkan saan" sanoi vaimo.

Jauhot punnittiin ja sälytettiin kelkkaan, ja niin lähti vaimo horjuen käyden pienen tyttänsä kanssa, vuovaamaan kotiansa kohden.

Kanttilan uudistalon asukasten sisällistä elämää ei yleisesti tunnettu todellisuudessa, sillä vaimo salasi sen huolellisesti. Kotitarpeen viinan poltto oli silloin jo lakkautettu, mutta salapolttimoilla koki useakin vireillä pitää vielä tuota monelle niin mieluisaa ja heidän mielestään välttämätöntä ammattia. Vaikka oli niin kovat nälkävuodet, että laumottain kuoli ihmisiä ravinnon puutteen, eipä kuitenkaan salapolttajat kaikkeni hävinneet, vaikka heitä vielä päälliseksi ahkerasti saatettiin la'in rangaistaviksi.

Kanttilan Antti ei tosin ollut salapolttaja, mutta hän oli liitossa heidän kanssaan. Joka ikisen suurushiukan, mitä näinä kovina aikoina saatiin, kantoi hän likimäiselle salapolttajalle ja keittäti

viinaksi, ryöstäen siten ainoankin ravitsevan palan vaimonsa ja lastensa suusta. Hänellä oli niin suuri tottumuksen voima, että hänellä piti aina taskussa olla viinapullo, vaikk'ei mitään muuta hänellä olisi ollut. Erinomaiseksi juopoksikaan ei häntä voitu sanoa, sillä kukaan ei koskaan nähnyt hänen olevan perin juovuksissa. Lieneekö se sitten tullut siitä, että hän oli niin kovin tottunut väkeviin, ett'eivät ne hänessä vaikuttaneet, vai varoiko hän todellakin niiden liiallista nauttimista, sitä ei ole selville saatu. Summa vaan oli se, että aina oli hänellä taskumatti povessa ja usein nähtiin hänen siitä maistelevan.

Tämmöisiä keinoja käytti Kanttilan Antti koko katovuotten ajankin ja semmoista elämää vietti hän, pitämättä vähääkään lukua kaikesta siitä köyhyydestä, näljästä ja kurjuudesta, mitä perhe, ja hän itsekin, sai kärsiä. Vaimo usein itkien rukoili ja pyyteli, ett'ei hän, Jumalan tähden, veisi salapolttimoon niitä ainoita suuruksia, mitä milloinkin oli yhdellä tai toisella tavalla voitu joskus saada. Kuitenkaan ei tämä mitään auttanut, sillä mies selitti yksinkertaisesti, ett'ei hän voinut muutoin elää ja toimeen tulla. Tämän tähden se oli, kun hän oli vaimonsa ja lapsensa häätänyt köyhäin huoneeseen.

Kun vaimo lastensa ja jauholeiviskäinsä kanssa tuli kotiinsa, ällistyi mies pahanpäiväisesti. Hän oli toivonut pääsevänsä heistä, lähettämällä heidät köyhäin huoneeseen, ja saavansa elätellä vaan omaa henkeänsä, kuten parhaiten taisi, mutta nyt näki hän toivonsa pettäneen, ja siitä tuo ällistyminen. Häntä ei voinut sanoa pahaksikaan perhettänsä kohtaan, jospa ei hyväksikään, sillä silloin kuin oli hyvät vuodet ja leipää kyllitellen, ei hän kieltänyt heiltä leipää, eikä kohdellut heitä muutoinkaan pahasti, kunhan hänellä vaan oli taskumatissa olemista, ja sai siitä mielinmäärin maistella. — Niin, hän oli noita kylmiä, yhtäkaikkisia luonteita, joille kaikki ulkopuolella itseänsä oleva maailman meno ja ihmisten elämä ja toimeentulo oli saman tekevä, olipa se sitten hyvästi tai huonosti —; semmoisista huoli hän viisi.

"No miksi herran tähden te kotiin tulitte...? Millä tavalla luulette minun voivan teidät elättää?" sanoi hän vaimonsa ja lapsensa nähtyään.

"Meillä on jauhoja pari leiviskää kelkassa tuolla ulkona", sanoi vaimo huohottaen ja istuen samassa voimattomana penkille.

"Hoo! Sepä sitten hyvä on. Saanhan taasenkin pullooni jotakin; se onkin jo viikon päivät kuivillaan ollut", sanoi mies kylmästi.

"Älä, hyvä ihminen, vie niitä salapolttimoon ... ovathan ne ainoat suuruksemme, mitä olemme pitkään aikaan saaneet", pyyteli vaimo hengästyksensä seasta.

"Mks'ette pysyneet siellä?"

"Ei sielläkään paistetut pyyt suuhun lennä... Nälkää ja tautia on sielläkin — — kurja aika ... Jumala meitä kaikkia armahtakoon...! Mitä sanoisivat ihmiset, jos veisit jauhot ... ovathan ne annettu meidän henkemme hengissä pysymiseksi... Älä vie niitä salapolttimoon ... minä rukoilen sinua — älä vie", koetti vaimo pyydellä.

"Nouda toisia jauhoja sieltä; ne saatte sitten syödä", sanoi mies tuimasti.

"Ei sielläkään jauhot hyljyksi jouda ... määrän perästä hekin saavat ja antavat. Mitä sanoisivat he, jos nyt heti menisin toisia tahtomaan... Ei, ei se käy ... älä vie niitä jauhoja...! Luulet sinä minun hyvinkin väkevän olevan, kun niin vain käsket — olipa se niin ja näin, jos ma jaksoin tulla kotiin jauhojen ja lasten kanssa — —. Älä, älä mie..."

"Mitä parempi se sitten on, että minä kuolen puutoksiini ja joku toinen jääpi elämään? — Ei, niin sen täytyy olla kuin sanottu on", sanoi mies ja väänsi jauhopussin olallensa, jonka hän oli sillä välin tupaan noutanut.

"Tingihän edes rankkikaan takaisin, että saisin jotakaan sidettä olkien sekaan", sanoi vaimo tukahtuneella äänellä.

"Saatanpa tuosta tuumailla", sanoi mies ja lähti.

Miehensä mentyä purskahti vaimo katkeraan itkuun. Koko elämän kurjuus kaikkine kovuuksineen ja kylmyyksineen aukesi yhdellä haavaa hänen silmiensä eteen. Kolkkona, mustana, ammottavana hautana oli tulevaisuus hänen edessänsä, valmisna nielemään samaan kauheaan kitaansa hänetkin lapsineen, johon hän oli jo niin paljon ennen ihmisiä niellyt, tulematta sen täydemmäksi. Hän tunsu itsensä peräti pieneksi ja vähäväkiseksi, vastustamaan tuota voimaa, joka kaikki muserti ja murskasi, huolimatta näljästä, kärsimisistä ja kyyneleistä; tuntuipa siltä kuin olisi hän ollut jo haudassa, johon multaa vyöryi hitaasti, mutta varmasti, likistäen häntä niin raskaasti, että oikein henkeä ahdisti.

Hän tunki ankaran itkemisen ja surun heikontavan vähiä voimiansa; hän koki pidättää sitä — hän ei

olisi itkenyt eikä surrut, mutta hän ei voinut toisin tehdä, sillä apua, turvaa, neuvoa ja lohdutusta ei kuulunut koskaan. Nälkä kalusi ja jäyti hänen ennestäänkin jo nääntynttä sydäntänsä, mutta mistäpä tuli yksi ainoakaan pala semmoista ravintoa, jolla sammuttaa vaateliaan ja aina kintereillä olevan ahnaan velkojan vaatimuksia. Lapset olivat yhtyneet itkemään äidin kanssa; heilläkin oli heidän syynsä: oma nälkä ja väsy sekä äidin suru ja kärsimiset; tämä näky ja tunto lisäsi vielä kiviä kuorman päälle murheelliselle äidille.

Tämmöisessä tilassa oli Kanttilan kotiväki, kun isäntä palasi salapolttimosta. Hän oli saanut salapolttajalta jo etukäteen pullonsa täyteen mieluomaansa. Siitä oli hän maistellut kotiin tullessaan ja oli nyt erinomaisen hyvällä tuulella. Kädessä oli hänellä kiulu, joka oli täynnä sakeaa rankkia, oikein parasta tavaraa, mitä semmoisista paikoista voipi nälkäisen ravinnoksi saada.

"Älkää nyt itkekö... Kyllähän tässä eletään... Minä toin rankkiakin sieltä — oikein sakeaa... Kyllähän tässä... Maistakaa tästä pullostani pikkusen ... se virkistää", puheli mies, näytellen rankkiä kiuluun, ja tarjotellen pullostansa itkeville vaimolleen ja lapsilleen.

Vaimo oli niin kiintynyt itkuunsa, ett'ei hän ollut voida siitä lakata. Vaikka kuinkakin hän olisi koettanut pidättää, reväisi se kuitenkin sydämen pohjasta, ja silloin pääsi itku aina uuteen valtaan. Vihdoin kuitenkin alkoi hän vähitellen tyyntyä, mutta kauvan se kuitenkin reväisi sydäimestä, sillä olihan se nääntymäisillään ja särkymäisillään.

Kun vaimo oli tyyntynyt, maisti hän todellakin miehensä pullostani sen verran, että nielulle meni; lapsille annettiin muutamia tippoja veden seassa. Sen vertainen tilkka meni vaimon nääntyneeseen ruumiiseen niin, että hän raukesi hermottomaksi kuin lankavyöhyt, ja hänet täytyi toimittaa vuoteeseen maata. Kylmänä, virkistävänä virtana tuntui se ensin kiertelevän heikossa sydänelässä, mutta sitten se lämmitti ja vahvisti. Kauvan ei kuitenkaan tuon hänelle oudon ja uuden elämän lähteen virvoituspisara voinut virkistää hänen veltostuneita elimiään, sillä kaksi kertaa veltommaksi ja raukeammaksi tunsikin hän itsensä ensi huumauksen sivu mentyä.

Kun vaimo tointui niin paljon, että hän voi puhua, alkoi hän huolehtia taloudellisista asioista.

"Pan — — pankaa uuni lämpiämään ja — ja sotkekaa olkijauhoja rankkiin, et — että saisin jotakaan sydämeeni. Mi — minä aivan näännyn ... paistakaa sit — sitten... Kun minä voisin käydä lehmän lyp — lypsämässä", määräili hän katkonaisesti.

Mies ja vanhempi tyttö rupesivat heti touhuun. Isä kaasi vähän rankkia kuppiin ja sitten alkoi tyttö sotkea olkijauhoja sen sekaan, mitä kiuluun oli jäänyt; sillävälin pani isä uunin lämpiämään.

Horjuen kontturoitsi vaimo ylös. Hänen polvensa eivät tahtoneet kannattaa varjontapaista painoansa, mutta yhtäkaikki meni hän hoiperrellen navettaan lehmää lypsämään.

Navetasta palattuansa kaasi hän maitotilkkaan montavertaa enemmän vettä kuin maitoa oli, ja pani sen pataan suolan kanssa kiehumaan.

Kun illallinen oli kaikin tavoin saatu valmiiksi, rupesi perhe atrioitsemaan. Isännällekkin oli emäntä pannut kuppiin maitokeitos- sinukkaa, mutta tämä ei huolinut siitä. Hän otti tuon kupin, johon hän oli kiulusta rankkia kaatanut, sekoitti siihen suolan, ja rupesi siltään syömään, sitä ennen otti hän tuki taskumatistansa. Semmoinen oli hänen elämänsä keino ollut jo pitkät ajat; siinä hänen suuruksensa. Eihän se hänelläkään hääviä ja lihavaa tuo elämä ollut, paha vaan, kun vaimo ja lapset saivat hänen viinan himonsa tähden kärsiä.

"Syökää nyt vaan kaikki ... en minä tahdo maitokeitosta ... syökää te vaan kaikki ... kyllä minä aina elän", puheli perheen-isä, appaessaan suolattua rankkia suuhunsa.

Niin. Olihan isännän taskumatissa nyt olemista.

Niinkin vähän ravinnon saaminen vaikutti nälkäiseen äitiin ja lapsiin hervaisevasti. Tämän tuntiessaan toimittivat he itsensä maata. Lapset lukivat iltarukouksensa ristissä käsin ja äiti kiitteli Jumalaa sydäimestänsä, kun asiat ovat näinkin hyvästi.

Niin sitä Kanttilassa elää kitkutettiin eteen päin. Isäntä oli suostunut vaimonsa viimeiseen pyyntöön; hän oli salapolttajalta tinkinyt rankin takaisin, ja uskollisesti kantoi hän sen kotiin. — Olihan sekin tyhjää parempi. Tuota ainoaa elämän lähdeä pidettiin tarkasti kuin kultaa kämmenellä, sillä eipä ollut tiedossa, milloin semmoinen hyvyys taas saataisiin.

Mutta näillekin varoille tuli viimein loppu. Loppunut oli rankki ja ehtynyt oli isännän taskumatti. Paha puute ja hätä tuli hänellekin, vaikka hän oli imenyt ytimen köyhäinhoidon antamista ja vaimonsa tuomista jauhoista, ja yhtäkaikki ollut osallisena rankin syönnissä vaimonsa ja lastensa kanssa.

Ehtimiseen pyyteli hän vaimoan, että tämä menisi köyhäinhoidolta vielä jauhoja pyytämään.

"En minä jaksa kävellä kylään", sanoi vaimo miehensä pyytelemisiin.

"Jaksoitpahan viimeskin", viittaili mies.

"Niin, viimes ... silloin olin vielä paljon vankempi, mutta nyt
— — — Mitähän hyvää niistä sitten olisi, jos jauhojakin saataisiin...?
Veisithän ne kuitenkin salapolttimoon", sanoi vaimo surullisesti.

"Vähäkö niistä olisi hyvää: saisinhan minä viinaa ja te rankkia; sillä tavoinhan sitä nykyäänkin on eletty, maitotilkan apuna ollessa", selitti mies kylmästi.

"Viina ei ole ruokaa, eikä voi ihmistä nälkäkuolemasta varjella... Väärä lähde sinulla on, usko minua... Sinä imet vaimosi ja lastesi verta", sanoi vaimo.

"Mutta jos menisit hevosella", sanoi mies, ikäänkuin ei hän olisi kuullutkaan vaimonsa viimeistä puhetta.

"Minussa ei ole hevosen ajajaa, eikä muuta menijää ... mene itse, jos haluat, mutta minä en mene", sanoi vaimo lujasti.

Mies ei olisi suurin surmin mennyt köyhäin hoidolta apua pyytämään. Häntä vaivasi häpeän tunne, että mennä suorastansa apua anomaan, sillä olipa hän oppinut luottamaan omaan kykyynsä ja toimeentuloonsa. Hyvinä aikoina olikin hän nurkumatta elättänyt perheensä moitteettomasti, turvaamatta keneenkään muuhun kuin omaan itseensä, vaikka kohtakin hän ahkerasti suuteli taskumatistaan. Lieneepä hänellä ollut sekin pelko, että on kenties tiedoksi tullut, ettei hän ole voinut taskumatistaan luopua näinä kovinakaan aikoina. Tämmöisethän ne syyt olivat, jotka tuon matkan tekivät hänelle niin vastahakoiseksi ja jonka vuoksi hän niin hartaasti pyyteli vaimoansa sinne menemään.

Kun vaimo teki niin jyrkän vastuksen, alkoi mies hankkia lähtöä, sillä eipä muuta neuvoa ollut ja hätä kapisi kantapäillä, paruttaen ja kuristaen suolia hirveästi.

"Jos sattuisit jonkun jauhohiukan saamaan, niin älä suinkaan vie niitä salapolttimoon, sillä tämä on viimeinen toivomme ... minä toivon nyt sinusta..." sanoi vaimo, kun näki, että mies itseänsä matkaan hankki.

"Kaikkea häntä..." sanoi mies ja lähti.

Se oli aamu, kun hän lähti hevosella kotoa. Kaiken päivän odottivat vaimo ja lapset isäntää kotiin tulevaksi, mutta häntä ei näkynyt ei kuulunut. Pitkäksi kävi odottaminen, sillä kovin kaiveli nälkä sydäntä ja joku vaistomainen toivo kyti kuitenkin mielessä, että ehkä kylämies toisi jotakin syötävää.

Illalla myöhään tuli mies kotiin.

"Saitko mitään?" kysyi vaimo pelokkaasti.

"Sainhan tuota vähäisen".

"Minkä verran?"

"Ei muuta kuin leiviskän jauhoja ... ei heilläkään ole".

"Missä ne ovat...? Tuo, Jumalan tähden, ne tänne, että saadaan keittää puuroa ... me hiukeamme tuohon paikkaan", hätäili vaimo.

"Ei ne ole täällä, minä ne vein — — —".

"Veit, mihin veit...? Ethän, Jesuksen tähden, salapolttimoon?" sanoi vaimo ja hän rupesi kauheasti vapisemaan.

"Mihinkäs sitten?" sanoi mies niin yhtäkaikkisesti ja kylmästi, että olisi luullut jäitä putoilevan hänen suustansa.

Vaimo parahti kipeällä, sydäntä särkevällä äänellä. Se oli viimeisen toivon pettynyt epätoivoinen parahdus, jonka olisi luullut kivetkin pehmittävän. Hän ei itkenyt enään, sillä elämän kova koulu, kalvaava, kuluttava nälkä ja pettyneet elämän toivot, olivat tyhjentäneet hänen sydämensä. Hän meni horjuen vuoteeseen ja pani maata; siinä hän sitten raskaasti hengittää huohotti.

"Kova, kylmä, jumalaton ihminen ja aviokumppani! Ei sinua liikuta yhtään vähää vaimosi ja lastesi

nälkäkuolema, kunhan vaan itse saat tuota kirottua lientä", sanoi vaimo viimein heikolla ja värisevällä äänellä.

"Kyllä se niin ... kyllä se parasta taitaa olla, että huomenna köyhäinhuoneeseen ... eihän tuota täälläkään ... enkä minä tule viinatta aikaan ... olisihan siellä teille kuitenkin parempi kuin täällä... Kuinka kauvaksi se yhden jauhroleiviskän rankki kestää ... parasta on, että menette", esitteli mies niin levollisesti ja kylmästi kuin ei mitään olisi tapahtunut.

Vaimo ei vastannut mitään, sillä hän tiesi, että se on turhaa työtä, sanoipa hänelle vielä mitä sanoikin. Hänen sydämensä tykytti kovasti ja kylmä hiki valui hänen kalpealta otsaltansa. Ajatukset lensivät yhtenä myrskynä sinne tänne, etsien jotakin turvaa, jotakin tukea ja lohdutusta, mutta sitä ei tuntunut mistään löytyvän ja kaikkien vähimmän omasta elämänkumppanista.

Näitä mieltä ja tunsia hän, eikä unta tullut silmiin. Hän tunsu itsensä sangen voimattomaksi, näljän heikontamaksi, kurjaksi olenoksi mihinkään lähtemään apua etsimään. Itsestään ei hän suurin lukua pitänyt, mutta lapset: mikä kohtalo oli heidän osaksensa tuleva, oliko nälkäkuolema heidätkin pyyhkäisevä pois elävien joukosta jo noin nuorina? Tämä ajatus vaivasi häntä kovin kauheasti ja hän jo luuli näkevänsä lastensa kelmettyneillä kasvoilla makaavan ruumisparien päällä.

Vaikka kuinkakin hän olisi koettanut ajatella jotakin pelastuksen keinoa, ei hän kuitenkaan löytänyt sen parempaa, kuin että koettaa mennä taasenkin köyhäin huoneeseen ja jos heitä sieltä toimitettaisiin kotiin takaisin, tunnustaa silloin totuus, niin vastenmielistä kuin se vielä hänelle olikin. Hän vertaili voimiaan matkan pituuteen ja tunsu, ett'ei hän jaksaisi sen päähän päästä, mutta eihän muuta neuvoa ollut, täytyi yrittää, vaikka siihen nääntyisi — niin, mutta hevosella — onhan hevonen... Kunpa nyt vaan jaksaisin — niin, kunpa — —

Kun aamulla ylös noustiin, laitteli vaimo suolan kanssa maitopisareesta lastensa tyhjiin sydämiin jotakin ryyppimistä, että he olisivat jaksaneet kulkea taipaleen poikki; itse otti hän heikkoon ja vapisevaan sydämeensä vaan muutamia nielauksia.

"Mitä olet tuuminut? Eikö olisi parasta mennä, vai kuinka?" kysyi mies.

"Mikäpä muu lienee neuvona... Kun jaksaisin", sanoi vaimo heikosti.

Mies veti taskustaan pullon; hän oli sen täyden nytkin saanut etukäteen salapolttajalta.

"Otas tästä, niin jaksat", sanoi mies, tarjoten vaimolle pullostansa.

"Vie pois sinun kamala vahvistajasi ... se on vienyt minulta hengen", sanoi vaimo murtunein mielin.

Sillä välin laitti vapiseva äiti vaateriepuja lastensa päälle.

"Lähde sinä hevosella meitä viemään", sanoi vaimo miehellensä.

"Menkää jalkaisin".

"Minä en jaksaa mennä tämän penikulmasen taipaleen poikki, sen tunnen selvästi ... sinä et tiedä kuinka heikko ja nääntynyt minä olen ... ja entä lapset, kuinka heidän voimansa riittävät?" selitti vaimo.

"Hevonen ei jouda", vastasi mies.

"Lähdehän edes puolimatkaankaan asti saattamaan", pyyteli vaimo.

"En; minä tarvitsen hevosta; menkää jalkaisin", sanoi mies kylmästi.

"Lähdetään, lapset, pois kovan isän kodista. Hänen ei käy yhtään sääliksi, vaikka näkisi meidät paikalle nääntyvän... Kova on aika, mutta kovempi on hän, jota minun miehekseni ja teidän isäksenne kutsutaan... Jumala meitä armahtakoon, sillä ei suinkaan isästä ole apua", sanoi vaimo vapisevalla äänellä, ja samassa lähtivät he horjuen kävellä hitustelevaan kylää kohden.

Mies seisoi porrasten edessä ja katsoa öllötti heidän jälkeensä niin kauvan kuin he peittyivät metsän varjoon.

Nyt oli jo niin kevät, että sulia päiviä oli tiheimmissä metsissä puitten juurilla, semminkin kuusien. Suojaisimpina päivinä oli lumi mätänä ja silloin oli metsäteillä huono kulku. Mutta väliin tuli viikkokausia kestäviä pakkasia, vieläpä lumipyryjäkin.

Nytkin oli ollut suojaisia ilmoja useampia vuorokausia, mutta yöllä oli ollut kova pakkanen ja sentähden oli nyt hyvä jalan kulkiainkin keli.

Hitaasti kävi heikkoin ja näljästä nääntymäisillään olevien kulkijain matka. Lapset olisivat voineet kiiremmästäkin kulkea, vaan äidin voimat eivät sitä sallineet. Tien varsilla olevilla sulilla mättäillä levähdeltiin ehtimiseen, että voitaisiin ja jaksettaisiin taasenkin mennä palanen matkaa eteenpäin. Äiti oli kotoa lähteissä ottanut matkaeväiksi suolanrakeita; niitä hän imeskeli levähdellessään, päivitellen voimattomuuttansa ja sydän-alaansa.

Näin tavoin oli taivalta kuljettu kolme neljättä-osaa penikulmaa. Siinä oli kolme tienhaaraa, joista yksi vei yhteen, toinen toiseen kyläkuntaan. Tiheän kuusimetsän vuoksi oli siinä paljon sulia paikkoja. Siihen istui matkue taaskin levähtämään. Äiti pani nytkin suolarakeita suuhunsa ja kytkähti mättäälle maata.

"Voi kuinka kipeästi ja oudosti sydäntäni hiukaisee; en koskaan ole semmoista ennen tuntenut", päivitteli hän.

Kun luultiin tarpeeksi levähtäneensä, alettiin hankkia matkaan lähtöä. Mutta kun äidin piti nousta mättäältä, ei hän voinutkaan. Lapset koettivat nostaa häntä ylös, mutta hänen polvensa olivat veltot ja hermottomat, ne eivät kannattaneet häntä, ja raukeana vaipui hän takasin mättäälle.

Lapset käsittivät, ettei äidin asiat ole oikein. He rupesivat yhteen ääneen itkemään ja itkun seasta kuului yhtenäen: "Äiti, äiti!"

"Mene sinä, Eeva, kylään apua hakemaan ... en minä enään voi tästä päästä mihinkään ... käy niin pian, kun voit ... sano, että tulevat hevosella... Sydämeni on niin kipeä..." sanoi vaimo vanhimmalle, kaksitoista vuotiaalle tyttärellensä.

Itkussa suin lähti tyttö menemään kylää kohden, niin kiireesti kuin suinkin voi. Siitä oli vielä matkaa kylään neljäsosa penikulmaa. Se ei ollut vähäväkiseltä ja näljän näännyttämältä tytöltä juuri niin pian kuljettu. Kun hän vihdoinkin pääsi perille, oli hän itkusta ja uupumuksesta niin tukehduksissaan, ett'ei hän ollut voida sanaa suustansa saada.

"Äi-äiti jäi tu-tuonne teitten haaroihin. Hän ei jaksanut kä-kävellä ... kyllä kai hän ku-kuolee... Äiti käski minun tu-tulla a-apua pyy-pyyttämään", sai tyttö itkunsa seasta viimein änkytetyksi, vastaukseksi ihmisten ahkeroihin utelemisiin ja kyselemisiin.

Kiireen kynttä pantiin hevonen aisoihin. Peitteitä otettiin mukaan, vieläpä pullollinen maitoakin, että voitaisiin uupuneelle antaa jotakin virvotusta. Näin varustettuina lähti pari miestä rientämään paikalle niin paljon kuin vaan eteensä pääsivät. Eeva-tyttö oli niin uupunut ja rauvennut, ett'ei hän voinut silmiään raottaa; hän ei siis kyennyt mukaan lähtemään, eiköpä häntä tarvittukaan, sillä olihan äidin uupumisen paikka jokaiselle tuttu.

Kun apuun rientäjät pääsivät paikalle, oli vaimo mättäällä pitkällään. Äitinsä luo jäänyt, kahdeksan vuotias, Leena niminen tyttö oli polvillaan äitinsä vieressä, halailemassa ja syleilemässä häntä.

"Voi, voi, äiti! — — Älkää kuolko äiti ... älkää kuolko hyvä äiti ... rakas äiti! älkää kuolko..." sai hän kauhean itkunsa seasta välistä sanotuksi.

Kun hän havaitsi apuun tulijat, sanoi hän: "Voi, voi, tulkaa pian, äiti kuolee, äiti kuolee."

Miehet tulivat. He koettivat nostaa uupuneen ylös, mutta hän oli kankea kuin puu. — Niin ... Kalvaava ja hiukaiseva nälkäkuoleman kauhea enkeli oli ennättänyt ennen heitä.

Surumielin nostivat miehet kangistuneen ruumiin rekeensä ja peittivät sen siihen. Tytön asettivat he istualleen äitinsä viereen peitettyinä.

"Voi! Onko äiti kuollut...? sanokaa...! Hän sanoi kohta kuolevansa..." sanoi tyttö itkunsa seasta.

"Valitettavasti ei sinulla ole enään äitiä", sanoi toinen miehistä, tarjoten tytölle maitoa pullostansa.

Kilvan riensivät ihmiset hoitaman orvoiksi jääneitä tyttöjä, ja tarjoamaan heille suojaa, ruokaa ja vaatetta, mutta he surivat niin kovin äitiänsä, etteivät he pariin vuorokauteen voineet paljon muuta tehdä kuin itkeä; ainoastaan silloin tällöin voivat he nielaista jonkun suullisen maitoa.

Seuraavana pyhänä haudattiin Kanttilan emäntä muiden nälkään ja näljästä syntyneeseen tautiin kuolleitten kanssa. H—n hautausmaalla oli silloin paljon väkeä, sillä tieto tuosta kommasta kuolemasta oli levinnyt ympäri pitäjältä. Paljon oli ympärillä kurjuutta ja viheliäisyyttä, paljon sentähden kuolleita ruumiita haudattavana, mutta ei kenenkään kova kohtalo herättänyt semmoista huomiota kuin Kanttilan emännän, sillä olipa selville saatu, että suurimpana syynä tähän ajattomaan kuolemaan oli miehensä — oman elämänkumppaninsa kylmyys, tylyys ja — viinan himo. — Niin olihan siinä paljon väkeä, osanottavaa väkeä, mutta Kanttilan Anttia, vainajan omaa miestä ei siinä ollut. Hänen mielestään oli saman tekevä, kuinka hänen vaimonsa kuoli ja milloin ja miten tämä haudataan,

kylmänä, yhtäkaikkisena oli hän vaan, kuullessansa niistä asioista puhuttavan.

Köyhäin huoneen johtajakin oli myös saapuvilla. Ei kukaan tiennyt paremmin kuin hän vainajan kärsimisiä, sillä hän oli kaikki lapsilta saanut tietää. Hän tahtoi nähdä hänet vielä viimeisen kerran, ja arkku aukastiin. Vainajan kelmettyneet ja lakastuneet kasvot tulivat näkyviin. Hänen silmänsä olivat auki ja lasittuneen näköisinä näyttivät ne tuijottaen tunkevan katseen kovan ajan ja ihmissydänten lävitse. Kyyneleet vyörähtelivät johtajan silmistä, sillä hän ymmärsi mitä tuo hänen mielikuvituksessaan syntynyt vainajan katse merkitsi. Hänestä tuntui siltä kuin vainajan kokoon puristuneet huulet olisivat liikkuneet ja sanoneet: "Älä vie niitä salapolttimoon ... minä rukoilen sinua — älä vie niitä jauhoja ... luulet sinä minun hyvinkin väkevän olevan ... tingihän edes rankkikaan takaisin, että saisin jotakaan sidettä olkien sekaan — — —; voi kuinka kipeästi ja oudosti sydäntäni hiukaisee; en koskaan ole semmoista ennen tuntenut..." Johtajan sydän murtui kokonaan näitä tuntiessaan, ja kyyneleitään salatakseen poistui hän muiden taa.

Ruumiit kannettiin hautaan ja pappi luki heille tavallisen hautaussiunauksen. Hautaa peittäessä jyrrähtelivät kylmettyneet multapaakut arkkujen kansiin. Siitä syntynyt kolina kohosi epämääräisenä rominana ja kohinana tyyneesen aamu-ilmaan; olipa niinkuin se olisi ollut sortuneiden viimeinen huokaus.

Vainajan lapset eivät olleet äitinsä haudalla; he eivät kyenneet, sillä molemmat olivat kaatuneet tautivuoteelle. Kilvan hoitivat ihmiset heitä ja antoivat heille osansa siitä vähästä mitä heillä itsellään oli. Heitä ei viety köyhäinhuoneeseen sillä ihmisten omatunto ei sitä sallinut.

* * * * *

Kanttilan Antti eli entisellä tavallansa. Jos hän sai jonkun naulan jauhoja jollakin tavalla, vei hän ne, kuten ennenkin, salapolttimoon, saadaksensa siten taskumattiinsa mieluomaansa. Vaimonsa kuolemasta ja lastensa sairaudesta ei hän näyttänyt pitävän yhtään mitään, ei hyvää eikä pahna, eikä hän heistä puhunut milloinkaan mitään. Kun hänellä oli vaan taskumatissa maistelemista, näytti hänen elämänsä olevan yhtä hyvä kuin ennenkin, ei parempi eikä pahempi. Se muutos hänen elämäänsä vaan oli tullut, että hän oli harvapuheisempi kuin ennen ja että hän oli ottanut mökkiinsä huonemiehiksi erään lapsittoman, vanhanpuoleisen parikunnan.

Vähilleen kuukausi on kulunut Kanttilan Antin vaimon kuolemasta. Kylistä oli jo rekikeli loppunut joku aika takaperin, mutta sydänmailla oli se vielä jonkumoinen.

Eräänä aamuna lähti Antti hevosella pois kotoa; hän peitti loimi resulla jotakin listeille työ reessä.

"Mihin te nyt menette?" kysyi huonemies.

"Käymmähän vähän..."

Ja sitten hän meni.

"Onkohan Antti saanut taas jauhoja, koska meni?" kysyi vaimo mieheltänsä Antin mentyä.

"Eiköpä se lie saanut ... eihän se muutoin niin umpikuljuinen..."

Tuli jo iltahämärä. Huonemiehet alkoivat odottaa Anttia kotiin tulevaksi, mutta häntä ei tullut. Tuli pimeä, ei sittenkään. He aikoivat panna jo maata, mutta samassa tuli hevonen kartanolle. Kauvan odottivat he Anttia huoneeseen tulevaksi, mutta hänpä ei tullutkaan. Vihdoin lähti mies ulos, katsastamaan mitenkä asiat ovat. Hevonen seiso siinä aisapäällä, riippuvilla korvilla ja huulilla, hoikkana kuin lauta, mutta sen perillistä ei näkynyt missään. Mies koetti huhuilla ja hakea isäntää, mutta turhaan; häntä ei löytynyt mistään. Mies riisui hevosen, vei sen tallilöksään, laittoi sille vettä ja heinän tamppuja eteen.

Huonemiehet luulivat, että Antti on jäänyt salapolttimoon ja laittanut hevosen sieltä itseksensä kotiin tulemaan. Aamulla meni mies sieltä häntä tiedustelemaan, mutta siellä sanottiin, ett'ei Anttia eikä hevosta ollut siellä käynyt koko eilisenä päivänä.

Kanttilan Anttia ruvettiin nyt etsimään joka paikasta. Häntä tiedusteltiin joka sydänmaan talosta ja mökistä, kyseltiin kylältä ja haettiin joka ikiseltä metsätieltä, mutta aina vaan turhaan. Kuuluteltiin pitäjän väki kokoon kadonnutta hakemaan. Monta vuorokautta samosi pitäjän väki ristirastiin metsiä ja saloja, mutta eivät hekään löytäneet haettavaansa. Ainoa hyöty pitäjän väen hakemisesta oli se, että he löysivät tuon kirokun salapolttimon, joka oli monta kyyneltä kylvänyt, monta sydäntä kuiviin imenyt, ja levittänyt kauhua ja turmelusta ympärillensä näinä kovina aikoinakin. Salapolttimo hävitettiin perinpohjin ja sen omistaja saatettiin oikeuden käsiin.

Niin oli Kanttilan Antti kadonnut kuin kaste maahan. Häntä ei ollut kukaan milloinkaan missään, sitten katoamisensa, nähnyt. Oli jo sulat maat. Salapolttajalta oli kuollut hevosluska. Hän oli haudannut sen korpisuohon. Huhuja alkoi kuulua, että salapolttaja on murhannut Kanttilan Antin, kätketellyt hänen ruumistansa ja haudannut sen sitten koninsa alle. Huhu tuli viimein niin yleiseksi, että siitä täytyi asianomaisten ottaa vaari. Mentiin siis ja kaivettiin tuo konin raato ylös. Turha vaiva. Kanttilan Anttia ei löytynyt sieltäkään.

Monenlaisia huhuja kulki hänen katoamisestansa. Mikä väitteli, että hän omantunnon tuskissaan lopetti itsensä niin salaisessa paikassa, ettei häntä voitu löytää. Toiset eivät voineet uskoa sitä, koska ei semmoista paikkaa muka voisi löytyä, josta ei häntä jolloinkin olisi löydetty. He inttivät, että hän oli kenenkään näkemättä ja tietämättä, omantunnon vaivaamana, karannut teille tietämättömille. — Kumpi puolue noista väittelijöistä oli oikeassa, ei ole selville tullut, sillä hänestä ei ole sen erän perästä kuulunut luunsujelmaa.

* * * * *

Kesä tuli v. 1868 aikasin. Marian päivän aikana oli jo rekikeli kaikki, ja Pohjanmaan mahtavat virrat loivat jääpeitteensä huhtikuun kahdeksannentoista päivän tienoilla. Ilma oli tyyni ja lämmin, ja aikaisimmat kasvit pistäisivät viheriäisinä esiin; olipa niinkuin luonto olisi monesta edellisestä keväimestä tehnyt poikkeuksen ja virvonnut sekin uuteen eloon.

Nyt on jo toukokuu, ja kuvernööri on taaskin tarkastamassa H—n köyhäinlaitosta. Tuimasti silmäili hän ympärillensä ja tyytymättömyyden rypyt olivat kokoontuneet hänen otsallensa. Kiireesti kutsutti hän johtajan eteensä.

"Kuinka te hoidatte nykyään köyhiänne ja sairaitanne täällä?" kysyi kuvernööri johtajalta tuimasti.

"Niinkuin parhaiten taidamme", sanoi johtaja levollisesti.

"Minä näen, että sairashuoneesta on akkunain puoliskoita otettu pois ... kenen luvulla se on tehty ja kuka on sen tehnyt?" kysyi kuvernööri, katsoen tuimasti johtajaa silmiin.

"Minä sen olen tehnyt", sanoi johtaja kylmästi.

"Sairaat eivät kestä niin kovaa ilman vetoa. Olette tehnyt kovin pahoin; te tulette vastaamaan työstänne", sanoi kuvernööri.

"Meillä ei ole kuin kolme sairasta".

"Mitä? Muut kaikki ovat kuolleet; se on seuraus ajattelemattomasta teostanne... Jumalani! Mitä minä saan nähdä ja kuulla!" sanoi kuvernööri, lyöden kädellensä otsaansa.

"Onhan akkunoita otettu pois tästäkin huoneesta", sanoi johtaja totisesti.

"Kunniani kautta! Sitä en ole kiivaudessa huomannut. Selittäkää tämä käytöksenne, minä vaadin sen", sanoi kuvernööri.

"Ja kuitenkin voivat sairaat ja köyhät paremmasti kuin koskaan ennen näinä kovina aikoina", vakuutti johtaja.

"Mitä? Oletteko saaneet tietämättömiä apuja, vai onko kuntanne tullut auliimmaksi? Minä en ymmärrä teitä — selittäkää".

"Ei, herra kuvernööri", alkoi johtaja. "Sen suurempaa apua emme ole saaneet ihmisiltä kuin mitä herra kuvernööri on tänne lähettänyt, ja se ei ole tämmöisenä aikana suinkaan liian suureksi arvattava. Kunta ei ole myös voinut sen anteliaammaksi tulla, sillä se on oman elämisensä uhalla antanut köyhäin hoidon avuksi kaiken sen, mitä sillä annettavissa on ollut, Jumalalta on tämä rangaistus kansallemme tullut ja Häneltä se apukin tulee. — Ennenkuin akkunat avattiin terveitten ja sairasten huoneista, oli silloin vielä kolmetoista sairasta. Terveiden osastossa tuli yhä uusia sairaita, jotka täytyi muuttaa sairasten puolelle ja toisia kuoli ehtimiseen. Kun Jumala antoi lämpymät ilmat, aukasin minä akkunat ja sen erän perästä ei ole täällä kuollut ainoatakaan henkilöä. Kolmestatoista sairaasta on kymmenen parannut ja noussut ylös. Horjuvia ja kalpeita he tosin kyllä vielä ovat, mutta kuitenkin ovat he jo useana päivänä kyenneet käymään ulkona hengittämässä vielä puhtaampaa ja raittiimpaa ilmaa, ja tämä näyttää tekevän heille hyvää. — ... Niin, ja sittemmin ei ole yhtään sairasta ilmestynyt terveitten puolella... Kolme sairasta on vielä entisestään, mutta hekin ovat paranemaan päin... — Ruumisarkkuja ei ole tehty enään pariin viikkoon, ja jäipä meille noita työhuoneemme tuotteita seitsemän kappaletta liikaakin; ne eivät saaneet enään sisällensä mitään näljän ja taudin kalvamaa luurankoa, ja nyt ne ovat meillä tarpeettomina konikaluiina. — Ja ilman sitä, onh..."

"Suokaa anteeksi, mutta enhän minä näe monta henkeäkään teidän köyhäin huoneessanne; ovatko he jo niin supi kuolleet?" kysyi kuvernööri keskeyttäen.

"Kylläpä niitä on kuollutkin, mutta onpa toisia aina yllin kyllin tullut siaan; eipä heistä puutetta, ja ei heitä ole talossamme nykyään vähempää kuin ennenkään", selitti johtaja.

"Missä he sitten ovat, kun ei heitä täällä näy?"

"Silmätkää tuonne, herra kuvernööri", sanoi johtaja, viitaten kädellensä avonaiseen akkunaan.

Avara näköala oli siitä nähtävänä. Silmän kantama oli siinä muhevaa peltoa, mikä osa sänkenä, mikä rukiin laihona ja mahona. Nuoria ja vanhoja horjuvia haamuja käyskenteli siellä täällä avaralla vainiolla, tavasta kyykistyen tahi istuen johonkin paikkaan tai pellonpientareelle; he näyttivät kainalossaan kantavan jotakin, jota ei etäisyyden vuoksi voinut erottaa.

"Minä ymmärrän — — mitä he tuolla tekevät?" sanoi kuvernööri.

"Niin ... Mitäkö he tekevät...? Sitäpä minä äsken yritin tekemään, että selittämään... Onpa Jumala meille muutakin hyvää jo antanut, ei vaan lämpymän ilmansa. Kaikenlaiset kasvit jo pilkistelevät esiin ja niissä on suurin elämän toivomme. Viikon päivät on jo poimittu noita pikkusia ruohoja, ja niitä ovat he nytkin kokoilemassa. Nokkosen ja suolaheinän taimet pidetään parhaimpina, mutta onpa pitänyt välisti ottaa muitakin ruohoja lisäksi; on koetettu ottaa rukiin laihoakin, mutta niitä pidämme liian imelinä. Ne hakkaamme hienoksi ja panemme pataan kiehumaan. Kun siihen on sekaan panna lihan kipene, taikkapa vaan särjetyitä luita, maito- tahi piimätilkka ja hitunen suurusta, tahi niin näin — miten varat milloinkin myöten antavat, niin siitä saamme hyvän ja voimakkaan ruo'an ... onpa se toista kuin olki- ja peuransammal-velli — — sittenhän ne sairaatkin rupesivat virkistymään ... eihän se ilma yksistänsä olisi voinut niitä hengissä pitää. — — Herra kuvernööri! Kyllä me nyt jo hengissä pysymme... Niin ja — näin olen tehnyt — nyt saatte rangaista minua miten tahdotte ... minä olen paljon kärsinyt ja olen valmis kärsimään kaikkea", selitti johtaja ja hänen äänensä värähteli.

Osan-ottavasti oli kuvernööri kuunnellut johtajan puhetta ja selityksiä. Totisena, vakaisena asteli hän johtajan luo, ja otti hänen kädestänsä kiinni.

"Ystäväni!" sanoi hän. "Teillä on paljon enemmän elämäkokemusta kuin minulla. Ehtimiseen pakkaudun minä nurkumaan teidän töitänne ja toimianne, vaikka ymmärrän niitä vaan pintapuolisesti; suokaa se minulle anteeksi. Tehkää ja toimikaa tässä kipeässä asiassa kuten parhaiten taidatte, eikä kukaan tule teitä enään koskaan moittimaan. — — — Mutta mitä näen minä nyt? Olettehan itsekin laiha ja kalpea kuin varjo; ette yhtään härevämpi kuin hoidettavannekaan — nyt vasta huomaan sen; — mistä tämä?"

"Eipä kummakaan, jos olenkin laiha ja valju. Seitsemän viikkoa olen maannut tautivuoteella, taistellen elämän ja kuoleman välillä! ei ole pitkä aika siitä, kun jätin tautivuoteen", sanoi johtaja murtunein mielin.

"Sepä on ikävä asia, mutta kuka oli sairautenne aikana johtamassa köyhäin hoitoa täällä?" kysyt kuvernööri kiihkeästi.

"Minulla oli kahdenkymmenen kahden vuoden ikäinen poika, harteava ja roteva. Hän oli ainoa vanhuuteni tuki ja turva; hänestä toivoin paljon. Hän se tuli minun siaani, kun minä sairastuin. Viisi viikkoa hoiti hän toimella tätä viheliäistä pesää, mutta kuudennen lopulla sairastui hänkin. Hänen kuuma, nuori verensä ei kestänyt taudin rautaista voimaa, ja ei ollut vielä kulunut hänen sairastumisestansa täyteen kahta viikkoa, kun hän jo makasi kylmänä laudalla. Se oli juuri silloin kuin minä nousin sairasvuoteeltani, ja ensimmäisenä työnäni oli, että saattaa ainoa tukeni, turvani ja toivoni maan mustiin multiin... Kovalta tuntui, herra kuvernööri. — Uskoni on se, että hän eläisi tänäkin päivänä, ellei hän olisi joutunut tähän surman pesään ... itsestäni en pidä lukua", selitti johtaja.

Kyöneleet nousivat hänen silmiinsä ja hän kääntyi selin, kuvernööriin, salataksensa niitä. Samoinpa kävi kuvernöörinkin, sillä hänkin pyyhki ehtimiseen silmiänsä.

"Minä surkuttelen teidän kovaa onneanne. Mutta älkäämme niin ajatelko, että tämä on ainoa surman paikka; kuolema saattaa meidät tavata missä tahansa", sanoi vihdoin kuvernööri.

"Kyllä niinkin on, herra kuvernööri... Me olemme aina Jumalan kädessä, ja Häneltä se kaikki tulee. Mutta vaikuttaapa tilaisuuskin usein arvaamattoman paljon... M—n kunnassa ei ole kuollut puoltakaan vertaa ihmisiä kuin muualla, mutta he olivatkin uppiskaisia, eivätkä perustaneet mitään köyhäin huonetta... Haluaako herra kuvernööri lähteä meidän viimeisiä sairaita katsomaan?" puheli johtaja.

Kuvernööri ymmärsi johtajan viittauksen. Ei ollut häneltä salassa, ett'ei M—n kunta ollut totellut käskyä, eikä laittanut köyhäin huonetta. Köyhänsä olivat he jakaneet piireihin ja taloihin, ja siellä kokeneet hoitaa heitä parhaan taitonsa mukaan. Heidän köyhistönsä ei kuollut kuin hyvin pieni määrä, jota vastaan hallituksen toimesta asetetut köyhäin huoneet tulivat kauheiksi kalmistoiksi, niihin kun kaikki sairaut ja nälkäkärsivät ahdattiin yhteen kokoon.

"Älkäämme siitä enään puhuko. Ihmisen parasta tarkoittavatkin toimet voivat välistä käydä päinvastoin kuin tarkoitus oli. — — Minä en tahdo nähdä sairaitanne, sillä minä uskon, että te hoidatte niitä paremmasti kuin minä voisinkaan. — Koettakaamme vielä miehissä pyrkiä eteen päin, ja toivokaamme aikain paranevan, sillä Jumala ei ole meitä vielä kaikenni hyljännyt. — Minulle tulee toiset tuumat ja huolet. Maa alkaa tulla valmiiksi kylvölle ja siementä ei ole ... minun pitää niitä hankkia... Oletteko mitään vailla —? niin, olettehan paljonkin. — — — Tässä on vähän rahaa... Ostakaa sillä lihava viheriä-ruokanne höystöksi. — — Hyvästi! Minun täytyy mennä ... kiireiset toimet kutsuvat minua", sanoi kuvernööri, ja pisti parisataa markkaa johtajan kouraan.

Juuri samassa tuokiossa tuli ruohojen keruussa olleet köyhäin huoneen hoidossa olevat samaan huoneeseen, missä kuvernööri ja johtaja olivat. Jokaisella heistä oli pieni kori, johon itsekukin oli saaliinsa koonnut. Ujostellen ja hämmästellään seisautuivat he ovenpuoleen ja laskivat korinsa lattialle.

"No, kuinka nyt on, onko vähän paremmasti, vai kuinka?" kysyi kuvernööri, astellen heidän luokseen.

Kaikki näyttivät olevan hämmästyksissään, eikä kenelläkään näyttänyt olevan sanaa suuhun tulevaa. Vihdoin kömpi vanha harmaapää ukko sauvansa kanssa esiin, ja lausui:

"Herra kuvernööri! Monta olen nähnyt ja kokenut, mutta en mointa koskaan. Usein olen pureksinut pettua ja olkia, mutta useinpa myös selvää leipääkin. Työtä on tehty ja vaivaa nähty, ja aina on työtä jotakin hedelmää tuonut, mutta nyt ei auta mikään, sillä Herran viha makaa meidän päällämme. Puolen veron isäntä olin minä ennen näitä aikoja, varakkaana pidetty, ja vaimon ja kuuden lapsen ympäröimä, onnellinen perheen isä. Maat ja mannut ovat nyt menneet, vaimoni on surun sortamana vaipunut hautaan ja lapseni ovat mieron tiellä; minä itse olen täällä, ja kenelläkään meillä ei ole nyt enempää kuin taivaan linnuilla, kurja henki vaan. Kummalliselta useinkin tuntuu: kuinka minä lapsineni olen säilynyt kuolemalta, vaikka niin moni parempi on sortunut tuonen tuville. Monta minua parempaa on täälläkin kuollut, mutta minä, kanto, olen vaan jäänyt tänne, näkemään koko viheliäisyyden niiton suuruuden. Kuitenkin kiitän Jumalaa, että näinkin on, sillä olisipa voinut huonommastikin olla. Jumala on antanut aikaisen keväimen ja minä toivon, että kansamme kärsimys on nyt lopussa. Kun ilmat lämpenivät ja akkunat avattiin, alkoi taudin rautainen koura heltiä, ja ruumisarkut, jotka ammottivat meitä nielläkseen, jäivät virattomiksi. Maasta nousee nyt jo parempia ruoka-aineita kuin olki ja jäkälä, ja me toivomme taas ... kunhan vaan olisi siementä..."

Uudestaan kiilsi kyneleet kuvernöörin silmissä ukon puhuessa. "Oikein puhutte —; minä ymmärrän teitä. Toivokaamme, että tämä vitsaus on lopussa. Olen jo koettanut pitää siitä huolta, että maa saapi siementä, minun täytyy kiirehtiä niitä toimimaan. Luottakaa ja toivokaa vielä ... toivoa ja yrittää meidän kaikkien täytyy — — Hyvästi!" sanoi kuvernööri ja lähti.

* * * * *

Hallitus oli nyt, kuten ennenkin, pitänyt huolta siemenistä, vaikka se oli niin monasti pettänyt. Oman maan siemeniä ei ollut ensinkään saatavissa, sillä useat katovuodet olivat tyhjentäneet kruunun varastotkin; yksityiset varat eivät tulleet kysymykseenkään, sillä niitä ei enään ollut. Oli ennenkin nähty aikoja semmoisia, että oli hankittu siemeniä ulkomailta, mutta etelässä kypsyneiden siemenien ei oltu usein nähty täällä antavan semmoista tulosta, että kylvö olisi tuleentunut ennen meidän aikaisia syyshaljoja. Hallitus oli nytkin tilannut tou'on siementä Saksan ja Tanskan maalta, ja niistä enin osa oli kaksirivistä ohraa. Tämän oli nähty meillä aniharvoin menestyvän, ja sentähden ottivat horjuvat ja kalpeat tilain omistajat epätoivolla vastaan noita tarjotuita, epävarmoja siemeniä, mutta eihän muuta neuvoa ollut.

Oli soma nähdä, kuinka horjuva ja toivova kansa teki toukojaan. Kalpeina ja heikkoina he horjuivat auransa perässä, kaatuen ja nousten, mutta toivoa täynnä. Horjuen he siristivät siemenen vakoon, mutta toivoen ja uskoen.

Jumala oli nähnyt kansansa ahdistuksen, ja kesä tuli mitä ihanin. Kullankeltaisina valmistui ulkomailta tullut kaksirivinenkin ohra; näyttipä siltä todellakin, että askeleet tiukkuivat lihavuudesta.

Kun uutinen joutui käsiteltäväksi, ja syötäväksi valmistettavaksi, itki moni perheen isä sen ihmeen nähtyänsä. En unhota koskaan sitä hetkeä, jolloin olin eräässä talossa, kun emäntä alusti taikinan 1868 vuoden sadosta. Venyvänä, valkoisena, sitkeänä ja pursean pouheana venyi se hänen kalpeissa ja luonnottomissa käsissään; näyttipä siltä kuin ei hän olisi saanut voittoa uudesta elon lähteestä.

Talon kärsivä isäntä, hän, joka oli kaikkensa tehnyt, kaikkensa yrittänyt perheensä toimeentulon eduksi, istui taikinapurtilon vieressä, emäntänsä sitä vanuttaessa. Molemmat olivat kalpeat, molemmat olivat tehneet tehtävänsä, molemmat olivat kärsineet ja toivoneet, ja nyt oli heidän toivonsa toteutunut; he olivat voittaneet, heidän toivonsa ja luottamuksensa ei ollut turhaan rauvennut, ja kokonainen elämä ja tulevaisuus oli nyt heidän käsissänsä. Molemmat itkivät siinä hiljaisina, vuodattaen sydämestä nousseita kyyneleitä; kumpikin heistä tunsi menneen kurjan ajan ja tulevan elämän toivon.

Kaiken tämän tunsi kansa, vuodattain sydämensä. Eihän sitä jokainen itsepuolestansa voinut loistavasti esiin tuoda, sillä kansamme on hidas ja juro, mutta olipa joukossamme semmoisia, jotka voivat kansan tunteet sanoiksi tulkita. Niinpä eräs runoilija (J.H. Virtanen) saman vuoden lopulla vuodatti sydämensä seuraavaisissa säkeissä:

Jo ijäisyyden aaltohin
On vuosi vierinyt,
Ja murheen on se muistohin
Kansamme piirtänyt:
Nyt moni meistä huokailee,
Kun sitä vielä muistelee.

Kun alkoi se, ei iloa
Meill' ollut ollenkaan,
Ei elämisen toivoa:
Kansamme kurja vaan
Huokaili näljän käsissä,
Kun puuttui meiltä syötävä.

Me saimme paljon apua,
Se puuttui kuitenkin.
Me pureksimme pettua
Ja olkee sekaisin;
Vaan kasvot meiltä kalpeni
Ja voimat vahvat viehkeni.

Ei moni meistä välttänyt
Tautia surkiaan,
Ei kuolo koskaan säästänyt
Nuortakaan kulkiaan;
Ei armahtanut ketään ei,
Vaan lapsiltakin äidin vei.

Niin, neito suri sulhoaan
Ja vanhin lastansa,
Ja poika kaipas kultoaan,
Mies puolisoansa:
Ja kuolon kellot yhtenään
Soitteli heidän lähtöään.

Vaan kului aika keväimeen
Ja Herra armon soi
Ja luonto meille aikaiseen
Ihanan kesän toi;
Nyt kansa virkos jällehen
Kuin tainnoksista perhonen.

Ja tuolla kynti peltoaan
Mies nuori horjuen,
Hän kalvas oli kasvoiltaan
Ja heikko voimanen;
Hän vakoon kaatui aurastaan,
Vaan nousi, lähti uudestaan.

Näin heikoin voimin työtänsä
Tää kansa toimitti
Ja siunauksen myötänsä
Herralta saavutti;
Nyt meill' on leipä makoisa,
Kun tuli vuosi viljava.

Ja tyytyväisnä toivoen
Tää kansa vakava,
Nyt Jumalaansa kiittäen
Alkaapi aikansa;
Ja taaskin häneen turvaten
Työtänsä tekee iloitsen.

II.

Kanttilan tyttäret.

Niin. Mennyt eli nyt Kanttilan tyttäriltä sekä isä että äiti. Outoa, kummallista ja harvinaista tietä olivat he kumpikin menneet, mutta erilaisista syistä, vaikutuksista ja erilaisissa pyrinnoissa. Hellänä, lastensa tulevaisuutta huolehtivaisena äitinä oli äiti, kumppaninsa kylmyyden ja näljän sortamana, heikkona ja kärsivänä laskenut päänsä viimeiseen lepoon; kylmänä, jurona, yhtakaikkisena, viimeiseen asti himojensa orjana, oli isä poistunut tältä surulliselta näytelmäpaikalta, jättämättä jälkeensä edes tietoa hautansa paikastakaan.

Orpoina, isättöminä, äidittöminä, tuettomina ja turvattomina olivat nyt Kanttilan molemmat pikku tyttäret. Menneen viimeisen ajan myrskyaallot olivat heidät viskanneet hylkytavarana maailman rannalle tässä maamme hirveässä haaksirikossa. Tässä myrskyn jälkihölkä tai maininki heitä vielä huljutti elämän ja kuoleman välillä, temmaten heidät välisti ulommaksi ulapalle ja viskatun jälleen maalle.

Kauvan makasivat lapset tautivuoteellansa ja yleinen mielipide oli, etteivät he jää elämään. Mutta ihmisten hellä hoito ja lämmin kesäinen ilma vaikutti vihdoinkin sen, että he kaikkien ihmisten suureksi ihmeeksi jäivät kuin jäivätkin elämään. He olivat väliaikaisesti sioitetut hyvään taloon, jossa ihmiset hoitivat heitä kaikella huolella ja helleydellä niinkuin omia lapsiaan. Ja kun ensimmäinen uutinen joutui syötäväksi, voimistuivat lapset ja tulivat aivan terveiksi.

Syviä ja kaukaiseen tulevaisuuteen ulottuvia aukkoja ja haavoja olivat viimeiset kovat katovuodet iskeneet kansaan. Paljon oli jäänyt turvattomia orpoja, joilta kova aika oli vienyt joko isän tahi äidin, taikka molemmat. Monta turvatonta leskeä olivat ne jälkeensä jättäneet, joilta tuonen kylmä koura oli heidän miehensä, ainoan tukensa ja turvansa pois temmannut, ja usea heistä seisoivat nyt lapsilauman kanssa neuvotonna ja turvatonna, näljän ja kuolon tyhjentämällä maalla, niinkuin jollakin kulovalkean polttamalla aukealla kankaalla. Moni äsken vielä niin vankka mies, voimaa ja toivoa täynnä, vaimonsa ja lastensa ympäröimänä horjui nyt sauvojen nojassa murtuneena ja musertuneena kuin salaman iskun kohdannut salon honka, sillä hänen vaimonsa ja lapsensa olivat hänet jättäneet, sortuessaan kovan ajan kohtalon uhriksi, ja voimattomina, murtuneena, terveytensä menettäneinä ja toivotonna silmäili hän nyt kolkosti tulevaisuuteen.

Olisipa luullut niin hyvän vuodentulon perästä, kuin ensimmäinen vuosi oli katovuoden jälkeen, kaikki köyhäinhoidonkin huolet loppuneen, mutta niin ei käynyt edellämainituista selvistä syistä. Kuitenkin lakkautettiin köyhäin huone H—n kunnasta paremman ajan tultua, ja kaikki nuot orvot, lesket ja raajarikot sioitettiin taloihin ja ruotuihin.

Paljon oli siitä vaivaa ja puuhaa, paljon kulutusta ja huolta, mutta ilolla kantoi nyt jokainen yhteistä jystä ja kuormaa, sillä olihan nyt antamista ja syömistä ja tämä loi jokaiseen uutta elämän toivoa.

Kanttilan nuori sisarpari sioitettiin eräasen varakkaaseen taloon ruodulle kolmeksi vuodeksi, sillä eivätpä he vielä kyenneet itse henkeänsä elättämään. Talo, jonka asukkaiksi Kanttilan tytöt nyt tulivat, oli vanhastaan tunnettu erin-omaisesta siisteydestään ja puhtaudestaan. Sen asukkaat olivat Jumalaa pelkääväisiä ihmisiä, ja heidän hyvää järjestystään ja kätevyyttään mainittiin useassa pitäjässä. Näinä kovina aikoinakin oli tämän järjestystä pitävän Kaaralan talon asukkaat neuvotelleet itsensä niin hyvästi lävitse kaikkien vastusten, ettei heille tullut kuolemankaan kautta pään vahinkoa.

Tämmöisiä ihmisiä ne olivat, jotka tulivat Kanttilan tyttösten alku-kasvattajiksi. Tuskinpa olisi muualta parempia löytynyt ja onneksi heille oli se seikka, että he joutuivat semmoisten ihmisten pariin, sillä se sattumus tuli vaikuttamaan sangen paljon heidän vastaiseen elämäänsä.

Heti taloon tultuansa, huomasivat lapset, että he olivat joutuneet hyväin ihmisten pariin. Heti

laitettiin heille eheät ja puhtaat vaatteet, ja tämä teki jo lapsiin sangen hyvän vaikutuksen, sillä eipä heillä koskaan ennen ollut semmoisia ollut. Alusta alkaen totutettiin heitä hyvään järjestykseen ja puhtauteen. Ensimmältä katsottiin perään, että lapset pesivät kasvonsa ja kampasivat päänsä joka aamuna. Heidän vaatteissaan ei saanut olla ainuttakaan tahrapiilkua, eikä rikkinäistä paikkaa, sillä jos jotakin semmoista ilmestyi, muistutti emäntä kohta heitä siitä, ja toimitti heidät itsensä vikapaikat korjaamaan. Heidän kirjanlu'ustansa pidettiin myös hyvä huoli, sillä eipä se ollut heidän taloon tullessaan juuri kehuttavalla kannalla, se kun oli yksistään ollut heidän äitivainajansa tehtävänä, eikä tämä viimeiseltä kovan elämäntaistelun vuoksi ollut voinut heidän lukemisestansa tarpeellista huolta pitää.

Puutoksissa ja kaikessa elämän kurjuudessa kasvaneet lapset olivat niinkuin puusta pudonneita tässä uudessa elämän käänteessä. He olivat käsittäneet elämän olevankin vaan tuommoista taistelua vilun, näljän ja niistä seuranneen kuoleman kanssa, ja olevan satunnaista onnenkauppaa, jos joku noiden hirmuisien vihollisten käsistä elävänä pääsi, alkamaan taas uutta toivotonta taistelua. Eipä kummakaan, jos he pikku ymmärryksillensä elämän semmoiseksi kurjuudeksi käsittivät, sillä olihan heidän elämänsä aamu, siitä saakka kuin he muistivat, ollut kurjuuden, elämän ja kuoleman kanssa taistelemista.

Kuinka paljon toisenlaiseksi oli heidän elämänsä nyt muuttunut. Heillä oli nyt hyvää, maukasta ja voimakasta ruokaa yllin kyllin, eikä heidän tarvinnut peljätä sen loppumista. Puhtaat, terveet, lämpymät vaatteet, ehyet jalkineet, lämmin huone ja pehmeä, siisti vuode täydensi vielä heidän elämänsä mukavuutta, ja tämä oli heistä niin kummallista, etteivät he luulleet semmoista mukavuutta maailmassa löytyvänsäkään.

Kaaralan talon isäntäväellä ei ollut kuin kolme lasta, yksi poika ja kaksi tyttäret. Tyttäret, Kaisa ja Maija, olivat samanaikaisia kuin Kanttilan tyttäretkin, mutta Antti poika oli vähän nuorempi heitä. Talon isäntäväki piti noita orpoja ruotilaisia niinkuin omina lapsinaan. Omat lapsensa olivat he kasvattaneet Jumalan pelvossa ja opettaneet heitä käyttämään itsensä siveästi ja rehellisesti kaikkia ihmisiä kohtaan. Tämän, ja osaksi hiljaisen ja siivon luontonsakin vuoksi, olivatkin Kaaralan lapset aina mainitut paikkakunnassa hyvänsävyisyydestänsä.

Heti kun Kanttilan tyttäret olivat taloon tulleet, neuvoivat isäntä ja emäntä lapsiaan, että heidän tulee pitää noita köyhiä ja orpoja tyttöraukkoja niinkuin omia sisariaan, eikä missään tapauksessa sättiä ja sortaa heitä köyhyydellä tahi muulla sopimattomalla tavalla raskauttaa heidän mieltänsä. Noita hyväntapaisia lapsia ei tarvinnut kahdesti kehoittaa, sillä kaikissa kohdissa kohtelivat he Eevaa ja Leenaa kaikella ystävyydellä ja veljellisyydellä, eikä heidän välissään kuulunut koskaan harkkasanaa.

Sekä talon tytöille että noille uusille sisaruksille laitettiin samankaltaiset pukimet ja vaatteet, niin ettei heistä siinäkään suhteessa ollut toinen toistaan kummempi. Vanhemmat katselivat lasten hyvää sopua sydämellisellä ilolla. He toimittivat tytöille kulloinkin yhtäläistä työtä ja emäntä opetti ja neuvoi heitä itsekussakin työlaadussa. Tämä vaikutti tyttöihin sangen terveellisesti, sillä sentautta tuli työ ikäänkuin kilpaillen tehdyksi. Tällä tavalla tottuivat he jo aikaisin tekemään kaikki työnsä ja askareensa kunnollisesti ja joutuisasti.

Kanttilan tyttäret rakastivat kasvatusvanhempiansa, niinkuin lapset hyviä vanhempiaan rakastavat. He olivat kuuliaisimpia ja nöyriä, ja kokivat kaikissa askareissaan, toimissaan ja töissään noudattaa heidän mieltänsä. Tämä lujensi yhä vaan niitä rakkauden siteitä, mitkä alkupäästä olivat kasvatusvanhempia ja lapsia yhteen sitoneet. — Kaikkien noiden suotuisien olojen tähden eivät lapset ensinkään huomanneet syövänsä armoleipää.

Näin hyvän hoidon ja kohtelun vuoksi kasosivat ja hyötyivät Kanttilan tyttäret ihmeellisen rohkeasti. Verevinä ja täyteläisinä kasosivat he ja jo aikaisin huomattiin, että heistä ajan pitkään muodostuu paikkakunnan ihanimmat immet. Olipa niinkuin kaksi metsäruusua olisi poimittu karulta kankahalta ja sitten istutettu multavaan, vahvaan ja voimalliseen maahan, jossa ne sitten hyötyneinä olisivat kaikki muut voittaneet kauneudessa.

Kaarala oli vierasvarainen talo ja sentähden kävi siinä paljon vieraita. Olipa vieras, outo, ensikertalainen tahi talon vanha tuttava, herätti hänen huomiotaan noiden orposisarusten kaino, hiljainen ja kumminkin ujostelematon käytös sekä heidän aikaisin kehittynyt kauneutensa. Vieraina kävi usein herrasväkeäkin ja oudoille sai talon väki tehdä selityksiä tyttöjen synty- ja sukuperästä ja antaa vastauksia senkin seitsemänlaisiin kysymyksiin ja utelemisiin, joita vieraat noiden tyttöjen vuoksi heille tekivät, sillä yleiseen oli tietona, että he olivat orpoja. Elatusvanhemmat antoivat ilolla noita selityksiä, sillä olivatpa he mielessään hieman ylpeitä siitä, kun heidän kasvattinsa herättivät niin yleistä huomiota, joten heidän huolellinen kasvatuksensa tuli myös samassa huomatuksi.

Tällä tavalla oli aika kulunut niin, että nuot kolme vuotta olivat kuluneet, joksi ajaksi Kanttilan sisarukset olivat Kaaralaan sioitetut. Tytöt tunsivat sydämessään sanomatonta surua ja kaihoa, tietäessään, että heidän on nyt eroaminen perheestä, jonka jokainen jäsen on heitä niin suurella

rakkaudella ja ihmisyydellä kohdellut. Monta itkua itkivät sisarukset muilta salaa ennen tuota peljättyä eropäivää.

Olipa niin, että pruustinna tuli käymään Kaaralassa ennen eropäivää. Hän tuli tiedustelemaan, saisiko hän Kanttilan vanhimman tyttären sisupii'akseen, sillä hän oli juuri semmoista vailla ja hän oli mieltynyt Eevaan hänen hiljaisen luontonsa, siisteytensä, kätevyytensä ja soman käytöksensä tähden. Hän kyseli talon emännältä sisarusten sisällistä luonnetta jokapäiväisessä elämässä, heidän kotitapojansa ja työkykyään; hän tahtoi saada heistä tarkat tiedot, koska ulkonaiset merkit useinkin pettävät. Emäntä, ollen rehellinen ihminen, ei ollut löytää kyllin sanoja ylistääkseen kasvattiensa rehellisyyttä, hyväsvyisyyttä, lempeämielisyyttä ja altista palvelevaisuutta. Pruustinna oli hyvin tyytyväinen emännän selityksiin, sillä hän uskoi hänen totta puhuvan.

Pruustinna kutsutti sisarukset luoksensa ja he tulivat molemmin. He olivat jotenkin ujon ja hätäntyneen näköisiä, sillä eipä he vielä koskaan ennen olleet kutsutut yhdenkään herrassäätöisen eteen.

"Lapsi rukut! Olette turvattomat, isättömät, äidittömät. Teidän olo-aikanne tässä talossa nyt loppuu ja teidän tulee tästä edespäin hankkia itse leipänne. Tarvitsen sisäpiikaa ja semmoiseksi ottaisin sinut, Eeva, jos vaan suostut meille tulemaan", sanoi pruustinna.

Pruustinnan puhe vaikutti sisaruksiin kuin salaman isku. He olivat kyllä tienneet, että heidän olo-aikansa Kaaralassa on nyt loppuun kulunut ja olivat sureneet sitä. Tuo tunto ja tieto oli heillä ollut ikäänkuin vaistomaisena aavistuksena, mutta nyt oli se todellisuutena heidän eteensä julki tuotu. Voi kuinka turvattomia ja onnettomia he nyt tunsivat olevansa. Heidän täytyi erota siitä, jota he olivat oppineet kotinansa pitämään, erota niistä, jotka heillä olivat vanhempien siassa olleet ja jotka heitä olivat kaikella isällisellä ja äidillisellä lemmellä ja huolella kasvattaneet. Erotta kasvin sisaristaan ja veljestään, jotka ovat niin verrallisesti heitä kohdelleet, eivätkä ole ainuttakaan kertaa heitä sättineet köyhyydellä ja halvalla sukuperällä.

Näitä ajatellessaan ja tuntiessaan, eivät he voineet sanoa ainuttakaan sanaa pruustinnalle vastaukseksi; korvia myöden punastuneina seisoivat he vaan vapisevin polvin mykkinä hänen edessään.

"No, mitä Eeva arvelee asiasta? Vastaa nyt minulle", kehoitti pruustinna.

Eeva sioitteli jalkojaan, koki yskähdellä ja ruveta jotakin sanomaan, mutta ei vaan saanut sanaa suustansa.

"Minä en voi erota Eevasta", änkytti nuorempi sisar vastaukseksi, sillä hän oli saanut senverran rohkeutta.

"No mutta ymmärrättehän sen, ettei voi olla mahdollista koko elämäne aika yhdessä pysyä; monenhan täytyy erota jo aikaisin veljistänsä, sisaristansa ja muista omaisistaan", sanoi heidän kasvatti-äitinsä.

"Kaikilla muilla on aina jotakin turvaa, meillä vaan toisemme. Mihin minä joutuisin, kun Eeva saisi paikan ja minä jäisin yksin turvattomaksi avaraani maailmaan?" sanoi Leena ja pillautti itkemään.

"Älä nyt kovin sure. Me ymmärrämme vielä toisiamme väärin. Me olemme aikoneetkin toisen teistä pitää edelleenkin tykönämme, mutta molempia emme tarvitse. Eeva saisi nyt hyvän palveluspaikan ja sinä saisit jäädä meille; eikä sinun nyt enään tarvitse ilman palkatta olla, sillä me maksamme palkan kohtuuden mukaan. Aivan likellehän tulisitte toisianne ja olisitte tilaisuudessa tapaamaan toisianne, milloin vaan haluaisitte. Mitäs tästä ajattelet, Leena?" sanoi emäntä.

"Kyllä minä sitten..." sanoi tyttö itkunsa seasta. Sitten käveli hän emännän luo antamaan kättä, sillä hän tunsu sydämessään, kuinka suurta äidillistä huolta emäntä taasenkin oli heistä pitänyt.

"Nythän Eevakin voipi antaa vastauksen minulle", sanoi pruustinna.

"Kyllähän minä muutoin ... mutta mitä minä siellä osaisin tehdä? Enhän minä ole tottunut herrastapoihin", sanoi tyttö.

"Sen asian saat jättää minun huolekseni. Minä ohjaan ja opetan sinua missä näytät sitä tarvitsevan; paitsi sitä on minulla samanikäinen tytär kuin sinäkin olet, hänen kanssaan saat opetella yhtärintaa kaikenlaisiin taloudellisiin toimiin. Mitä tähän vastaat?" sanoi pruustinna.

"Kyllä kaiketi minä ... pruustinna on niin hyvä", sanoi Eeva ujoin ja niin oli se asia päätetty.

* * * * *

On kulunut joku vuosi — useampikin. Suuresti on aika muuttunut viimeisistä ajoista. Hyvät vuodet ovat parantaneet katovuotten iskemät haavat umpeen, ihmiset hyörivät ja pyörivät terveinä ja iloisina, elämisen halua ja toivoa täynnä. Usea ei heistä enään muistakaan niitä kovia kärsimyksiä ja sitä viheliäistä kurjuutta, joita katovuosien aikana saatiin niin runsaassa määrässä maistaa; kuitenkin löytyi yhden ja toisen sydämessä syvä arpi, jota ei mikään paremman ajan iloisuuskaan voinut tuntumattomaksi parantaa.

Muuttunut oli Kanttilan tytärtenkin asema. He eivät olleet enään muiden armoilla elämässä eivätkä syömässä armoleipää, vaan he olivat nyt aikaisia, itsetoimivia ja omatakeisia ihmisiä, jos kohtakin vielä muiden palveluksessa olevia. Maailma alkoi avata heille uusia näkö-aloja ja he maailmalle. Entiset pikku ajatukset ja toiminnat alkoivat haihtua mielestä ja tosi elämä alkoi sieltä täältä kangastella heidän silmiinsä yhdessä ja toisessa muodossa. Kumpikin heistä oli nyt siinä ijässä, että heillä oli kokonsa ja näkönsä kädessään ja ehkäpä tapansakin. Luonto olikin antanut heille runsaassa määrässä kokoa ja näköä, niin että he nyt täydellisesti kehittyneinä todellakin olivat paikkakunnan kauneimmat neitokset; tapoja oli heidän siivon ja nöyrän luontonsa lisäksi hyvä ja huolellinen kasvatus hyvällä lailla lisäillyt.

Paljon olivat sisarukset jo elämältä oppineet, mutta paljon vielä oli opittavaakin. Kumpikin heistä oli vielä samassa paikassa, mihin he erotessaan joutuivat, nimittäin Eeva pappilassa ja Leena Kaaralassa.

Vaikka he olivatkin molemmat paikkakunnan kauneimmat immet, olivat he kuitenkin eritavalla kehittyneet. Eeva oli viimeisen kehityksensä ajan ollut herrasväen parissa, jonka vuoksi hänen herkkään oppivaiseen luonteensa oli juurtunut ja istunut hienoja herrastapoja. Hän kyllä itse ei luullut niin olevan, mutta jokainen kuitenkin sen huomasi puheesta, vaatteuksesta ja kaikesta käytöksestä ja elämäntavoista. — Leena taas oli kasvanut kaiken aikansa raittiin ja teeskentelemättömän kansan parissa. Koko parhaan kasvamisensa ja oppimisensa ajan oli hän ollut siistissä, varakkaassa ja työteliäessä talossa, jossa jokapäiväinen virkistävä ruumiillinen työ ja voimakas ravinto sekä hyvä järjestys olivat hänen terveytensä karaisseet ja kehittäneet säätynsä kauneimmaksi helmeksi. Niin — kääntyipä heidän uransa vähän erisuunnille ja siihen oli heidät ajanvirta vienyt.

Eipä kummakaan että näin oli, sillä olihan kumpikin heistä erinkaltaisissa oloissa. Pappilan pruustinna ohjasi Eevaa hyvydellä ja helleydellä, niin kauvan kuin tarpeellista oli, kaikenlaisissa talouden askareissa. Kahdesti ei hänelle tarvinnutkaan yhtä asiaa neuvoa, sillä ahkeruutensa ja hyvän ymmärryksensä vuoksi käsitti hän aivan pian kaikki asiat. Näiden ja muiden avujensa tähden tuli Eeva niin välttämättömäksi pappilan perheelle, että heistä tuntui peräti mahdottomalta hänettä toimeen tulla. Tämän tähden tuli Eeva heille niin mieliseksi kuin oma perheen jäsen ja hän oli osallinen jokaisessa perheen ilossa ja surussa. Talon Hilja neidin kanssa oli hän samassa suhteessa kuin sisarensa. Yhtenä he askaroivat, tekivät ja toimivat. Väli-ajat käyttivät he henkiseksi virkistykseksi joko lukemalla taikka jotakin muutoin oppimalla. Siitä seurasi se, että Eeva omasi aikaa voitain melkein kaikki ne tiedot mitä Hiljallakin oli; muutamissa vuosissa oppi hän välttävästi puhumaan ruotsinkieltäkin.

Vaikka sisarukset olivatkin noin erinkaltaisissa oloissa ja eri suuntaa kulkemassa elämänsä suhteen, oli heidän välinsä yhtäkaikki sisarellisesti sydämellinen. Kun aikaa vaan vähänkään siihen riitti, kävi Eeva sisartansa Kaaralassa tervehtimässä ja usein oli hänellä pappilan Hilja neiti mukana. Kun Leenaa pidettiin niinkuin talon tytärtä, oli hänellä ja talon tyttärillä yhteinen kamari. Tämän pitivät he siistinä ja puhtaana, että se oli kuin porsliinimuki ja muutoinkin oli se hyvästi järjestetty ja kalustettu. Tähän veivät talon tytöt ja Leena Hiljan ja Eevan aina kun he tulivat. Monta lystiä kaskua siellä juteltiin ja monta iloista naurua naurettiin. Kävivät Kaaralan tyttäretkin välisti pappilassa, mutta harvemmin se tapahtui, sillä heitä häittäsi ujous, eikä siellä ollut heillä täydellistä vapautta.

Niin. Mailma alkoi kääntää huomiotaan tuohon kauniiseen Kanttilan sisar-pariin. Eri tahoilta ja eri tavalla tuota huomiota tehtiin. Nuoret herrasmiehet loivat salaa halukkaita ja tutkivia silmäyksiä tuohon kauniiseen ja siveään pappilan Eevaan, joksi häntä nyt sanottiin, tehden samassa ajatuksissaan vertauksia ja arvosteluita, että mitenkä tuon asian kanssa oikeastaan olisi. Yksi ja toinen heistä alkoi keksiä sitä ja tätä teko-asiaa, jonka nojalla he saivat syytä käydä pappilassa, saadaksensa edes vilaukseltaakaan nähdä tuota miellyttävää Eevaa. Tämän tähden nähtiin pappilassa paljon enemmän vieraita kuin koskaan ennen, jopa semmoisiakin, jotka eivät milloinkaan ennen olleet siellä käyneet. Kun useinkin suuri joukko nuorukaisia ja neitejä kokoontui pappilaan, pitivät he kaikenlaisia nuorten leikkejä ja kisoja, joihin osaa ottamaan Eevakin tavallisesti kutsuttiin, milloin vaan hänellä oli vähänkään aikaa muilta toimilta. Luonnollistahan on, että noissa leikeissä kaskuttiin ja imarreltiin ja koetettiin seuraa saada niin iloiseksi kuin mahdollista. Noita imarruksia sai Eeva niin runsaasti osaksensa, että hän alkoi ujostellen hävetä niitä. Eräs nuori herra oli sukkela keksimään kaikenlaista lystiä, mutta hän lauleli ja teki niitä temppujansa yhtä paljon talon Hilja neidille kuin Eevallekin, samassa ollen yhtä kohtelijas niin toiselle kuin kummallekin. Tämä oli talon ainaisia vieraita ja kaiken ilon aine ja toimeen panija.

Toinen alituinen vieras oli vähäpuheinen, melkeinpä jörömäiseltä vivahtava, roteva nuori herra. Hän ei imarrellut ketään, ei ottanut monasti osaa toisien nuorten leikkeihin ja kisoihin, ei puhellut eikä seurustellut kenenkään kanssa erikseen, puhui ainoastaan harvoin, mutta jos hän jotakin sanoi, oli niissä aina havaittavana tarkka mieltiväisyys ja päättäväisyys. Hän näytti vaan syrjästä katsovan asiain menoja ja tekevän niistä johtopäätöksiään.

Nämät kaksi eivät olleet koskaan poissa pappilasta silloin kun vaan siellä oli muitakin vieraita, olivatpa he siellä joskus kahdenkin vieraina. Heillä oli kai siellä jotakin tähtäilemistä ja mielitiettyä, joka heitä niin usein pappilaan veti.

Minä en huoli sanoa heidän säätyänsä, koska kukaan et kärsisi säätyläisistensä mitään mainittavan, varsinkaan jos tullaan jotakin mainitsemaan heidän varjopuolistansa; mainitsen vaan sivumennen, että puhelijaamman nimi oli Risto ja juromman Otto ja että he molemmat olivat aikaisia naimattomia miehiä ja oman virkansa hoitajia.

Samalla laillapa oli Kaaralassakin asiat, vaikka vähän eritavalla. Kylän nuoret miehet kävivät siellä ahkerasti, sillä olipa siellä kolme neitoa, joihin sopi nuoren miehen silmänsä luoda. Talossa oli kaksi hyvästi kasvatettua, siveää ja hyvän-näköistä tytärtä, joiden tiettiin saavan runsaat myötäjäiset talosta lähtiessään, ja kolmantena oli tuo talon piika tahi oikeammin kasvattitytär. Hänellä ei tosin ollut rikkautta, mutta sitä runsaammin kauneutta ja mielen jaloutta, jotka useinkin ovat niissä asioissa suuremmasta arvosta kuin rikkaus. Kuitenkaan eivät talon tyttäretkään olleet mielenjaloutta vailla. Niinhän se meni kuin maailman meno tavallisesti menee. Kaaralan molemmat tyttäret olivat kihloissa. Leenalle oli tehty muiden mielestä monta edullista tarjousta, mutta hän aina ne hyljäsi, Tämä oli monenkin mielestä hyvin outoa ja ihmiset eivät tienneet mitä ajatella. Vihdoin teki pitäjän rikkaimman talon, Kallolan, ainoa, Mauno niminen poika Leenalle tarjouksen, mutta yhtä huonolla menestyksellä kuin muutkin. Poika parka oli korvia myöten rakastunut tyttöön ja joutui sentähden kovan surun valtaan. Sen vuoksi vetosi hän tytön kasvatusvanhempiin ja pyysi heidän apuansa.

Eräänä kertana kutsuttiin Leena kasvatusvanhempiensa luo.

"Sinä tiedät ja tunnustat kai sen, että olemme kykymme mukaan koettaneet katsoa kaikissa sinun parastasi?" sanoi isäntä.

"Tiedän ... tunnustan", sanoi Leena punastellen.

"Me olemme koettaneet kasvattaa sinut kunnan ihmiseksi; ja luulomme on, ettemme siinä ole pettyneetkään. Lopuksi katsomme velvollisuudeksemme katsoa, että saisit kelpo elämänkumppanin ja että tulevaisuutesi olisi turvattu. Molemmat ovat sinulla nyt tarjona Kallolan Maunossa; ota vastaan oiva mies ja kelpo omaisuus ... kaikille ei tehdä semmoista tarjousta", pitkitti isäntä.

"Minä en voi ottaa vastaan sitä tarjousta", sanoi Leena vapisevalla äänellä.

Vanhukset hämmästyivät.

"Mitä? Et voi! Mikä siinä on syynä?" sanoi emäntä.

"Minä en tiedä mitään syytä ja kuitenkin en voi", sanoi Leena.

"Et siis suostu ensinkään?"

"En".

"Odotat kai mielestäsi parempia tarjouksia? Niitä ei tule".

"Minä en odota mitään", änkytti Leena.

"Aiot siis olla naimatonna?"

"Aion".

"Emme suinkaan aio sinulle mitään väkipakkoa tehdä ... tee kuinka itse tahdot", sanoivat vanhemmat.

"Kiitoksia siitä!" sanoi Leena ja poistui.

"Kummallinen tuo tyttö! Luuleeko hän parempia tarjouksia saavansa?" sanoi emäntä Leenan mentyä.

Muutaman päivän kuluttua tuli emäntä isännän kamariin hyvin hätäntyneen näköisenä.

"Oletko ikäpäivänä hullumpaa kuullut?" sanoi hän hengästyksissään.

"No mitä nyt on?"

"Minä tiedän syyn, minkä vuoksi Leena ei suostunut Kallolan Maunon tarjoukseen".

"Annas kuulla!"

"Hän mieli saadakseen meidän Anttia. Kyllä se sentään on liika paljon uskallettu... Eikö siinä kyllä, kun olemme hänet ihmiseksi kasvattanut ja laittanut, kun vielä tohtii ... eihän sitä toki Anttia..."

"Mistä niitä tietoja olet saanut?"

"Antti itse tuli minun luokseni ja sanoi, että on varsin paha asia hänen mielestään, kun Leenalle tyrkytetään yhtä ja toista sulhaseksi, sillä hän on itse aikaa sitten jo valinnut hänet elämäkumppanikseen ja pyysi nyt saada aikeensa toteuttaa".

"No, mutta Anttihan se sitten mieltikin Leenaa, eikä Leena Anttia".

"Niin, niin, jommin kummin ... tietystihän heillä on yhteiset tuumat ... sehän nyt on tietty, mutta pitäisihän hänen toki tietävän, että tulokashan hän on taloon — — vaikka en minä suinkaan moiti ihmistä, mutta kuitenkin..."

"Sinä et puhu nyt järkevästi. Kun Leena on kerran mielestäsi hyvä ihminen, niin miksi sitten estelet? — Minä tiedän myös, että hän on kunnan ihminen ja olen jo aikaa salaisesti toivonut noin käyvän ... hyvä vaan oli, kun löysivät toisensa. — Rikkaus voipi pian kadota, mutta hyvät avut eivät katoa; ne kestävät kovimmissakin elämän myrskyissä", sanoi isäntä, emännän suureksi kummastukseksi.

"Enhän minä tahdo kieltää, ettei Leena ole kelpo ihminen, mutta eihän nyt toki Anttia..." koki emäntä hädissään änkyttää.

"Huomaasta nyt, kuinka väärät mielipiteet sinulla on. Minä tiedän varmasti, että sinä olet mielissäsi siitä, kun olet köyhän, orvon tytön ottanut kasvattaaksesi, etkä ole kertaakaan halveksinut häntä, vaan olet kasvattanut ja holhonut häntä, niinkuin oman lastasi. Nyt sinä iloitset, kun olet pyrinössäsä onnistunut ja tahdot siitä niittää kunnian. Mutta kun asia koskee niin liki omaa itseäsi, että oma kasvattisi pitäisi ottaa miniäksesi, silloin nousee ylpeyden synty mieleesi, ettei hän kelpaisikaan sinulle, vaikka itse ja kaikki ihmiset kunnioittavat häntä. — Tämä ei ole oikein; ajattelepas tätä!" puheli isäntä.

"No, enhän minä nyt häntä niin todesta..." koki emäntä sopertaa häpeissään.

Seuraus tuosta keskustelusta oli se, etkä Antti ja Leena kutsuttiin isännän kamariin. Ujostellen tulivat he ja Leena vapisi niin, ettei ollut pystyssä pysyä.

"Olen kuullut, että haluaisitte keskenänne solmita avio-liiton. Siihen ei meillä ole mitään vastaan sanomista, ja yhdistämme nyt teidät, Jumala teitä siunatkoon!" sanoi isäntä juhlallisesti, yhdistäen Antin ja Leenan kädet.

Nuoret kovin hämmästyivät näin odottamattomasta asian käänteestä. Varsinkin Leena oli peljännyt pahinta Antin ja hänen välillä tehdyn liiton ilmitulemisesta ja silti hän vapisi niin kovin huoneesen tullessansa. Mutta nyt, kun hän vihan ja kovien sanojen sijaan sai kuulla lempeyttä ja odotetun kiukun siaan toivotettavan Jumalan siunausta, saavutti hänet semmoinen hämmästyys, ettei hän ollut pystyssä pysyä. Hän ei voinut sanoa mitään noille hyville vanhuksille, menihän vaan ja laski vapisevan kätensä kummankin käteen, kokien samassa salata ilonkyynteliänsä.

Jonkun ajan takaa oli Kaaralassa isot häät. Kolme pitäjän uljainta morsiusparia vihittiin niissä, sillä niin oli sovittu tulevien talon vävyjenkin kanssa, että hekin vihitään samassa kuin Antti ja Leenakin. Noin isoihin häihin oli kutsuttu pitäjän herrasväkikin; kaikki pappilaisetkin olivat kutsuttujen joukossa — Eevakin — no sepä nyt tietty — morsiamen sisarena. Herrasväki noudattikin tarkkaan kutsua, sillä olivatpa he muulloinkin mielellään vieraina tuossa varakkaassa, siistissä ja vierasvaraisessa talossa; muiden muassa oli siellä Risto ja Ottokin.

Syyspuoli kesää oli ja ilma oli mitä kauniimpi. Iloisena hyöri lukuisa hääjoukko. Vanhemmat ihmiset viettivät aikaansa istumalla ryhmissä, joko ulkona tahi huoneissa, vilkkaasti kaskuten ja jutellen kaikenlaisista asioista. Väliin nauttivat he niitä virvoittavia, joita kenkkärit heille kantoivat ja pistipä yksi ja toinen ukoista piippuunkin ajan ratoksi. Nuoret panivat toimeen viheriäisellä nurmikentällä kaikenlaisia kisoja ja leikkejä: tanssittiin laulun mukaan monenlaisia rinkitansseja, juostiin leskiä, kätettiin sormusta y.m.s. Nuoret herrat ja neidit ottivat innolla osaa kansan leikkeihin ja Risto oli kaikissa johtavana henkilönä. Kaikkialla oli hän hyörimässä, johtamassa ja neuvomassa, ja hänen johtaminaan kävi leikit kuin itsestään. Miellyttävällä käytöksellään voitti hän kaikkien suosion. Otto oli nyt, kuten ennenkin, vähäpuheinen ja synkän näköinen. Hän pyrki olemaan pappilan Hiljan ja Eevan parissa, mitkä kaikissa huveissa olivat aina rinnakkain ja jos vähänkään tuli loma-aikaa, istuivat he aina

rinnatusten johonkin syrjäiseen paikkaan, niinkuin sisarpari, ja Otto meni siihen kohta kolmanneksi. Muutoin seurasi hän leikkejä, niinkuin joku kone, sillä ne eivät näyttäneet liikuttavan häntä vähän vähääkään. Risto seurasi heitä salaisilla katseillaan, vaikkei hän ollut heitä näkevinäänkään.

Vaikka jokainen morsiuspari oli kylläkin uljas ja kunnialla täytti paikkansa, oli Leena kuitenkin päivän sankari. Vaikkei hänellä ollut mitään rikkauksiakaan, oli kaikki niin häneen mieltyneet, ettei hänellä ollut yhtään kadehtiaakaan, jommoisia useinkin tahtoo olla, kun vaan rikas ja siivo poika nai köyhän tytön. Iloisena ja kauniina hyöri hän hääväen seassa, suoden aina jonkun hyvän sanan itse kullenkin. Emäntäkin oli unhottanut kaikenni entisen vastenmielisyytensä ja hän häpesi, kun hän oli ensinkään antanut niin halpamaisten ajatusten mieleensä astua.

"Oletko nyt onnellinen?" kysyi emäntä, mielihyvällä katsellen miniänsä alkua.

"Sainpa minä parempiakin tarjouksia", sanoi morsian iloisesti ja kiersi kätensä anoppinsa kaulaan.

Anoppi taputti häntä poskelle.

Ovatpa tällaiset tapaukset todellakin harvinaisia rikkaan ja arvossapidetyn emännän ja ruotitytön välillä.

Alkoi hämärtää. Risto jo Otto katosivat muiden joukosta. He olivat vetääntyneet huonetten taa yksinäisyyteen; Risto oli Ottoa sinne vaatinut.

"Minä pelkään, että meillä molemmilla on samanlaiset tarkoitukset", sanoi Risto Otolle, tultuansa kahdenkesken.

"Missä asiassa?"

"Minä luulen, että sinä..."

"Että minä mitä?"

"Minä puhun suoraan: luuloni on, että sinä tähtäilet pappilan Eevaa".

"Siinä erehdyt, veikkonen. Totta kyllä on, että minä tähtäilen, mutta minä tähtäilen — Hiljaa", sanot Otto ujostelematta.

"Tuskinpa Eeva sinulle kelpaisikaan?" kysyi Risto ongitellen.

"Kelpaisiko? Minä luulen, että hän kelpaisi vaikka kenelle. Minä olen kauvan mieltymyksellä katsellut häntä, mutta tarkemmin mietittyäni olen tullut huomaamaan, ettei hän tulisi onnelliseksi minun kanssani, minä kun olen niin juro luonteettani. Hän tarvitsee avonaisempaa ja irtanaisempaa elämänkumppania kuin minä olen. — Hilja minulle paremmin sopisi. Muutoin en ensinkään tiedä, jos ma voittaisinkaan Eevan sydäntä", tunnusti Otto.

"Kiitos siitä!" sanoi Risto ja sitten he lähtivät häätaloon.

Eeva oli vetääntynyt sillä aikaa ulos vilvoittelemaan. Yksinään käveli hän maantielle talosta menevää lehtokujaa. Illan vilponen hämärä siimes tuntui hänestä niin mieluiselta ja hän vaipui syviin mietteisiin. Kun Risto palasi Oton kanssa tuolta puheluretkeltään, huomasi hänen etsivä silmänsä, että Eeva on yksin kävelemässä. Varrottuansa sen ajan, ettei kukaan sitä huomannut, meni hän Eevan jälkeen.

Kun hän saavutti Eevan, säikähti tämä niin, että ääni pääsi, eikä hän voinut paikalta liikkua.

"Älä nyt noin kovin pelkää, kaunis impi!" sanoi Risto imarrellen.

"Jätä minut rauhaan!" sanoi Eeva värisevin äänin ja pyrki palausmatkalle.

"Ei, ei... Älä nyt ole noin hätäinen ja epäkohtelias... Kuule nyt toki minua, minulla on tärkeitä sanottavaa", sanoi Risto ja esteli häntä lähtemästä.

"Päästä minut, Risto, mitä ne ihmiset...?" hätäili Eeva.

"Hetkinen vaan ... kuule nyt minua ... minä rakastan sinua, rakastan kuollakseni ... olen jo kauvan rakastanut", sanoi Risto kiihkoisesti.

"Älä pilkkaa köyhää orpoa ... on orpo raukallakin kunniantuntoa", sanoi Eeva hämmästyksissään.

"Minä en pilkkaa, minä puhun täyttä totta... Tahdotkos tulla omakseni?"

"Semmoisia saat puhua vertaisillesi ... orpo, köyhä ja oppimaton tyttö ei sovi sinun rinnallesi", sanoi Eeva ujosti.

"Oi älä niin sano, sillä minä olen vakuutettu, että sinä tulisit olemaan asemasi, tulevan säätysi ja kumppanisi vertainen", sanoi Risto innostuksissaan ja tarttui kiinni tyttöön, joka hiljalleen vetäysi hänestä edemmäksi.

Epätoivon vimmallalla riuhtasi Eeva itsensä irti ja lähti juoksemaan häätaloa kohden. Hän juoksi niin paljon kuin jaksoi ja se kauhistus, minkä hän tuns sydämessään, antoi hänelle voimaa. Tuliko Risto hänen perässään tahi ei, sitä ei hän joutanut katsomaan; hän juoksi vaan niinkuin tappaja olisi ollut takana. Risto ei lähtenyt hänen jälkeensä, eikä hän olisi siihen kyennytäkään, sillä kauhea hämmästys oli hänet saavuttanut.

Häätalossa oli valkeat ja joka huoneessa. Eeva koetti päästä kenenkään huomaamatta sisarensa kamariin. Se onnistuikin, sillä sinne mentiin porstuasta, eikä siinä ollut valkeaa. Kuten hän oli toivonutkin, ei kamarissa ollut ketään muita kuin Leena. Eeva oli niin hätäntyneen ja peljästyneen näköinen huoneeseen tultuansa, että Leena sen heti huomasi.

"Herra Jumala! Mikä sinulla nyt on? Olethan kalpea kuin kuollut ja vapiset kuin kahila virrassa", sanoi morsian sisarelleen.

"Voi rakas sisareni! Minua on kovasti loukattu ja pilkattu", sanoi Eeva ja kiersi molemmat kätensä sisarensa kaulaan, purskahtaen samassa valtavaan itkuun.

"No tyyntä nyt... Herran tähden, kuule nyt... Kuka on loukannut ja pilkannut...? sanohan nyt toki jotakin!" hätäili sisar.

Kauvan sai hän hätäillä ja udella, ennenkun Eeva kykeni itkultansa mitään vastaamaan.

"Minä en voi nyt mitään selittää ... sydämeni on niin ... siitä puhumme toisella kerralla", sai Eeva viimein sanotuksi.

* * * * *

Aikaa on taas kulunut. Pappilassa oli nyt häät. Ne olivat kaksoishäät nekin, sillä Otto ja Hilja sekä Risto ja Eeva olivat solmittavat nyt ikuiseen avioliittoon. Niin. Risto on näyttänyt toteen, ett'ei hän silloin Kaaralan häissä loukannut eikä pilkannut Eevaa, vaan puhui täyttä totta. Hän oli sittemmin useammat kerrat varovasti tunnustanut rakkautensa Eevalle ja hän oli voittanut tarkoituksensa, sillä Eeva oli viimein uskonut, ett'ei se ollutkaan pilkkaa ja häväistystä, vaan puhtaasta rakkaudesta syntyneen sydämen halun vilpittön tunnustus. Hehkuvana, nuoruuden kukoistuksesta humertavana, lempeänä morsiamena seisoi nyt Eeva Riston rinnalla, palkitaksensa sulhonsa rehellistä rakkautta, sillä olihan hän nyt näyttänyt toteen, että Eeva on ollut asemansa, tulevan säätynsä ja kumppaninsa vertainen. — Onpa Risto pitänyt sanansa, on ollut mies — on.

Melkein poikkeuksetta oli pappilassa samat häävieraat kuin Kaaralassakin silloin. Itsestänsäkinhän on arvattava, että kaikki Kaaralaisetkin olivat häävierasten joukossa, niinpä nuori emäntä, Leenakin. Yleinen rauha ja rakkaus vallitsi kaikkien kesken noissa häissä, siliä kaikki asiat olivat sopusoinnussa ja kenelläkään ei ollut mitään kadehtimista toisiltaan eikä mitään mielikannetta toisiaan vastaan; kaikki oli niinkuin ollakin piti. Molemmat morsiusparitkin olivat niin iloiset ja tyytyväiset, ei ainoastaan omiin tuleviin elämänkumppaneihinsa, mutta kaikkiin ihmisiin; miksikäpä eivät he olisi niin olleet, sillä olivathan he nyt löytäneet ja saaneet toisensa, eikä heillä ollut yhtään vihamiestä, eivätkä he myös vihanneet ketään. Nuoruuden innosta hehkuivat he ja uhkarohkeasti katsoivat he tulevaisuutta silmiin.

Leenakin oli onnellinen, nähdessään, että tuo Eevan ankara peljästyminen hänen häissään niinkin hyvän lopun sai. Hän seurasi silmillään hennon ja kauniin sisarensa liikkeitä kaikkialla, kun tämä ilosta loistavin kasvoin notkeana ja keveänä häilyi morsiusvaatteissaan hääväen seassa. Nuorten leikkiessä rinkitanssia, istuuntui Risto palavoivana ja väsyneenä syrjemmäksi ja veti polvellaan istumaan morsiamensa, joka hänellä leikissä oli viimeisenä parina ollut.

"Kas niin, kaunis kultaseni! Nyt et enään lähdekään minun luotani hyppyyn, ihmisiä kuoliaaksi peljättämään ... nyt pysytkin koreasti luonani", sanoi sulho morsiamelleen, taputellen häntä poskelle ja kiertäen kätensä hänen kaulaansa.

Leena sisar hymyili tuon nähtyänsä ja kuultuansa, ja morsian hymyili ... kummako se, sillä olihan hän nyt niin onnellinen.

Niinhän se on: häät ovat ja harvoin niissä mitään erin-omaisia tapahtuu, varsinkaan jos kaikki asiat ovat luomallaan; näissä häissä ne ainakin niin olivat, eikä niistä siis ole mitään erinäistä kerrottavaa.

Tyytyväisinä vaan vieraat erkanivat häiden loputtua toisistaan, kätellen ja kostellen moneen kertaan sekä isäntäväen että suhjat ja morsiamet. Mutta ennenkun hääväki lähti talosta, pyysi kirkkoherra heitä hetkeksi seisahtumaan. Kun se oli tapahtunut, piti hän sydäntä liikuttavan puheen, jossa hän kehoitti kaikkia rakastamaan toinen toistansa ja anteeksi antamaan, jos joku toistansa vastaan rikkoo, ja niin rakkauden lakia täyttämään. Erittäinkin nuoria parikuntia kehoitti hän toinen toisensa kuormaa kantamaan, eikä pyrkimään toistensa herraksi ja yksin-omaiseksi valtiaaksi ja käskijäksi. Hän kehoitti heitä rakastamaan toinen toistansa ja kunnioittamaan kumppaniaan enemmän kuin itseään, eikä hakemaan vikoja toisesta, vaan enemmän omasta itsestään, siveyden hengellä nuhtelemaan ja muistuttamaan, jos toinen johonkin vikaan tulisi, eikä vihalla ja kiukulla, kuten usein tapana on. Monta muuta neuvoa ja johdantoa lausui kirkkoherra ja puheen loputtua meni itsekukin kotiinsa, tyytyväisinä sekä häihin että kirkkoherran puheeseen.

* * * * *

Onnellisina elivät nyt Risto ja Eeva omassa kodissaan. Heillä kävi usein tuttavii vieraina ja silloin pidettiin hauskaa ja iloista elämää. Kun talon isäntä ja emäntä olivat nuoria, ja viettivät lempi-aikaansa, olivat he aina molemmin vierasten kanssa seurustelemassa. Risto piti paljon kauniista vaimostansa, jopa niin paljon, että se näytti monen mielestä liikanaiselta. Hän olisi tahtonut vaimonsa aina istumaan polvellansa tahi alinomaan vierellensä, jossa hän alituisesti näppi, taputteli, halaili ja suuteli häntä. Vaimo ollen kaino, siveä ja häveliäs, ei näyttänyt hyväksyvän niin julkeaa käytöstä ja useinkin näytti hän selvää vastenmielisyyttä semmoisissa tapauksissa. Vaikka joukossa oli niitäkin, jotka pitivät tarpeettomana Riston julkiset rakkauden osoitukset vaimoansa kohtaan, ihmettelivät toiset sitä rakkauden voimaa, mikä Ristossa oli joka aika nähtävänä; näyttipä siltä kuin ei hän olisi tullut hetkeäkään aikaan, ellei hänen vaimonsa ollut aina näköisällä.

Semmoisenaan kului aika. Elämä toi hitaasti, mutta varmasti heidän eteensä uusia näkökohtia, uusia velvollisuuksia ja ne vaativat uusia elämän tapoja. Nämät tulivat niin hiljalleen ja vähitellen, että he tuskin huomasivat niiden tuloa, mutta ne tulivat kuitenkin. Lempi-ajan suruton, murheeton, riehahteleva, lemmeistä hehkuva ja lehahteleva elämä ei enään sopinut, sillä elämä oli kääntynyt sille kannalle, että se vaati ryhtymään tositoimiin.

Oltiin jo niin pitkällä, että Ristolle ja Eevalle oli syntynyt terve, kaunis poika, pikku Anton. Tämä tapaus muutti elämän aivan toiselle kannalle. Pikku Anton vaati niin paljon huolta ja hoitoa. Hän kahlehti ja valloitti kaikki äidin työt ja toimet, niin ettei hän paljon mihinkään muualle joutanut. Vieläpä pikku Anton anasti suurimman osan äidin lemmeistäkin, sillä hän oli hyvin vaatelijas. Jos ei hän mielin määrin sitä saanut, itkeä rämästi hän niin että seinät tärisivät. Tämä häiritsi isän työtä ja unta, niin ettei hän saanut tavasta moneen yöhön peräkkäin levollisesti nukkua, karkäs kun oli vähimmästäkin rapsauksesta heräämään. Työnteosta kirjoituspyödan ääressä ei tullut mitään, sillä lapsen pieninkin kirahteleminen ja äännähteleminen häiritsi häntä ja ajatusvoima tuntui veltolta ja väsyneeltä.

Kaiken tämän tähden rupesi hänestä elämä vähitellen tuntumaan hyvin ilottomalta. Noita alinomaisia vieraskäyntejäkään ja hupaisia iltamia ei voinut nyt toimeen panna kuten ennen ja siihenkin oli pikku Anton syypää, koskapahan hän oli anastanut kaiken vallan, eikä suinkaan hyväksynyt minkäänlaista melua olipa se sitten kuinka hyvää, iloista ja hupaista muiden mielestä tahansa.

Avioliittoa rupesi Risto tästäpuoleen katsomaan kaikenni toiselta kannalta kuin ennen. Kevytmielinen ja huikentelevainen luonteeltaan ollen, oli hän käsittänyt avioliiton intoisten ajatustensa kannalta, eikä ottanut ensinkään lukuun sen vakavia puolia ja niitä velvollisuuksia, jotka avioliittoa seuraa. Tämän tähden rupesi hän vähitellen tuntemaan, että hän on nyt entisen riehakan vapautensa menettänyt ja antanut itsensä kahlehtia sängen ikävään asemaan, josta ei ollut mitään mahdollista pois pääsää. Hän kuvitteli mielessään omia vaivojaan, omaa rauhattomuuttaan, levottomuuttaan ja vankeuttaan, kuinka sietämätön ja tuskaloinen se nyt jo oli. Mutta vaimonsa uhraavaista levottomuutta, valvomista ja vaivoja ei hän huomannut minkään arvoisiksi omansa rinnalla, vaikka tämä yöt ja päivät melkein läpeensä sai valvoa pikku Antonin kätkyen vieressä, hoitelemassa ja vaalimassa häntä; levollisesta unesta ei ollut monesti kysymystäkään; kun hän sai joskus vähänkään uinahtaa niinkuin lintu oksalla, oli siinä jo kylläksi.

Kun vaimo näin yhtenä oli lastansa hoitamassa, ei hänellä ollutkaan aikaa paljon muihin toimiin; ainoastaan kilpakiireeltä toimitteli hän joskus tärkeimpiä taloudellisia asioita. Tämän tähden ei hän joutanut miehensäkään parissa oleskelemaan, semminkään kun ei tämän ensinkään haluttanut lapsikamarissa oleskella; ainoastaan joskus pistäysi hän siellä niinkuin kissa kuumassa uunissa. Tämäkin seikka oli omiansa synkistyttämään Riston nykyistä mielentilaa. Vaimo huomasi tämän kyllä, mutta hän otaksui miehensä vähäpuheisuuden ja synkemmän elämän tavan tulevan siitä, kun heille yhteisesti oli tullut uusia huolia, jotka heidän elämänsä olivat kääntäneet toiselle kannalle.

Pikku Anton vaurastui niin paljon, ettei äidin tarvinnut enään olla myötäensä lapsikamarissa. Innolla käytti hän kaiken aikansa, minkä hän sai lapsen tyköä poissa olla, taloudellisiin puuhiin ja

järjestelemisiin, jotka hänen mielestensä eivät olleet niinkuin niiden olla olisi pitänyt; hän tahtoi, näette, saada elämän yhtä hupaiseksi kuin ennenkin, poistaaksensa miehensä synkkämielisyyden. Kaikissa koki hän olla miehellensä mieliksi ja saatuansa häneltä pienemmänkään vihjauksen, riensi hän kohta hänen tahtoansa täyttämään. Usein otti hän lapsen syliinsä ja meni sen kanssa miehensä viereen istumaan. Siinä näytteli ja esitteli hän tuota kaunista ja tervettä lasta isällensä, puheli heille molemmille viatointa lemmen kieltä, saadaksensa lapsen viihdytetyksi ja isän ilahutetuksi.

Näennäisesti rupesikin mies uudesti elpymään ja elämä näytti tulevan entiselleen. Vieraita kutsuttiin taasenkin taloon kuten ennenkin ja seuraelämää koetettiin saada elpymään niin hauskaksi kuin ennenkin. Kuitenkin näki vaimon tarkka silmä, ettei hänen miehensä ole entisen lainen, vaan hän koettaa jotakin peittää jonkunmoisen teeskennellyn naamarin alle.

"Kuule nyt, Risto! Mikä sinua vaivaa? — — Puhu nyt toki kerrankaan vapaasti ja avomielisesti ... sinä et ole niinkuin ennen ... ikäväksihän näin ollen aika tulee", sanoi vaimo eräänä kertana, kuu hän Riston kanssa oli kahdenkesken.

"Minkälainen minä sitten mielestäsi olen?" kysyi Risto synkästi.

"Sinä et ole enään semmoinen kuin ennen, niin avosydäminen ja iloinen. Sinä olet tullut vähäpuheiseksi ja synkäksi kuin hauta ... oikein minua peljättää ... voithan sanoa minulle, mikä sinua vaivaa", sanoi vaimo.

"Eihän minua mikään vaivaa", sanoi Risto teeskennellen.

"Niin, kunpa sinä olisit avosydämisempi, että puhuisit minulle huolesi, niin minä koettaisin kaikkeni tehdä sinun hyväksesi ja ehkä siten saisin sinun surusi poistetuksi, jota nyt turhaan koetat peitellä ja salata", sanoi vaimo.

"Jos minua joku vaivaisi, niin se ei ole sinun autettavanasi, mutta eihän minua mikään vaivaakaan; sinä luuloittelet vaan", sanoi mies.

"Jospa se niin olisi, mutta niin ei se ole; sinä koetat vaan minua pettää", sanoi vaimo huo'aten.

Semmoisena ulkokullattuna ja teeskenneltynä pysyi elämä jonkun aikaa, eikä se näyttänyt paranevan eikä pahenevan. Vaikka semmoinen näennäinen levollisuus valliisi aviopuolisoiden kesken, ettei vieraan silmäkään heidän välillensä mitään erinomaisempaa huomannut, oli kuitenkin heidän keskinäisessä elämässään semmoinen raskas ja painava tunne, joka oli niinkuin joku ennustus myrskyn edellä. Tämä teki vaimon elämän tuiki raskaaksi ja sietämättömäksi ja tätä lisäsi vielä paljon se salaperäisyys, kun ei hän tiennyt tämän tukaluuden syytä ja juuria.

Eräänä kertana oli taas talossa vieraita. Niiden joukossa oli eräs rouva, joka vieraasta paikkakunnasta oli tullut tervehtimään pitäjässä olevia sukulaisiansa ja nyt muiden kanssa tullut heille. Hän ei ensinkään tiennyt talon rouvan nuoruuden aikaisia elämän vaihteita, eikä hänen sukuperänsä, ihmetteli vaan hänen sievyyttänsä ja kauneuttansa.

Ristolla oli perimänsä piano. Tämä oli aina hänen huoneessansa, vaikkei talossa ollut ketään, joka olisi voinut sillä soittaa. Mutta kun semmoisia vieraita oli talossa, jotka siihen kykenivät, soitettiin sillä ajan ratoksi ja seura-elämän virkistykseksi.

Pappilan entinen Hilja oli hyvä pianon soittaja ja hän se useinkin sai hauskuttaa seuraa soitollansa. Joku pyysi häntä nytkin istumaan pianon ääreen ja soittamaan joitakaan kappaleita. Kuten ennenkin, myöntyi hän pyyntöön ja pian kaikui iloiset sävelet ympäri salia. Siellä istui talon nuori rouvakin, pitäen sylissänsä tervettä ja kaunista pikku Antonia — kuinkas muutoin, sillä olihan hän talon kaunis, nuori ja kaikilta kunnioitettu rouva —. olihan hänellä oikeus ja velvollisuuskin olla vierasten parissa, hupina ja rattona heille.

Kun Hilja oli lakannut soittamasta ja noussut ylös pianon äärestä, sanoi vieras rouva:

"Minä pyytäisin, että talon rouvakin soittaisi jonkun kappaleen, sitä olisi niin hauska kuunnella!"

Risto vaaleni valkeaksi kuin palttina ja Eeva punastui korvia myöden; muutkin vieraat hämmästyivät, sillä jokainen tiesi, ettei Eeva ollut mikään soittoniekka, eikä kukaan sitä häneltä kaivannutkaan.

"Ei ... eihän se ... hän ei ole tottunut..." änkytti Risto.

"En minä ole tottunut pianoa soittamaan; tässä on minun pianoni", sanoi Eeva, kohottaen pikku Antonia ja suudellen häntä.

Sen jälteen poistui hän kamariinsa lapsen kanssa.

"Vai niin! Sepä on jotenkin harvinaista tähän maailman aikaan. Minunkin aikani pidettiin jo kasvatuksesta niin paljon huolta, että parempain ihmisten tyttäret opetettiin pianoa soittamaan. Soitanto on kaunis taide", sanoi rouva Eeva mentyä.

Hyvä oli, ettei Eeva kuullut tuota lauselmaa, mutta sen kuuli — Risto.

Tämän ylimysvaltaisen puheensa päälle, istui rouva itse juhlallisesti pianon ääreen, näyttämään tuota jaloa taidettansa. Hilja hyppäsi hänelle nuotteja hakemaan, mutta rouva sanoi: "En toki ole niin huono soittaja, että nuotteja tarvitseisin, minä soitan aina muististani".

Sitten siiristi hän sormensa molemmissa käsissään niin leveälle, että ne olivat kuin rautaharavan piit. Niitä hän sitten mahtipontisesti ja selkäkenossa rupesi keikuttelemaan ja kallistelemaan pianon näppäimistöä, topostellen sieltä täältä niitä, vähääkään koskaan soukentamatta sormiensa asemaa. Monen turhan rynnäköön perästä sai hän viimein jotakin kukkuu, kukkuu ja ukko Noan tapasta.

Olisipa ollut paras, ettei semmoisen taidenautinnon edellä olisi ensinkään mokomaa puhetta pidetty.

Jotenkin hämmentyneinä lähtivät vieraat pois.

Talon isäntä lähti vieraita saattamaan. Hän meni Oton kanssa aina hänen kotiinsa saakka. Hän ei palannutkaan kotiinsa, vaan meni sieltä erään velikullan luo, mikä tunnettiin ankaraksi ryyppymieheksi. Hänen tuttavansa ihastui kovin Riston tulosta ja osoittaaksensa oikein tuntuvalle tavalla tuota iloansa, laitti hän heti totia. Vaikka Risto ollutkaan halullinen väkeville juomille, huvitti häntä kuitenkin totipöydän ääressä istuminen tällä kerralla: sen ääressä kului hänen aikansa hupaisammasti kuin kotona. Lasi lasin perästä tehtiin ja siinä kaskutessa kului aika melkein huomaamatta likelle aamua.

Kotiin tultuansa nakkausi Risto pukupäällä sohvan kannelle maata, eikä herännyt ennenkuin likellä puolta päivää. Ylösnoustuansa oli hän vähäpuheisuutensa lisäksi vielä äreäkin. Jos hänen vaimonsa hänelle mitä puhui ja toimitti, sai hän töykeitä ja kärsimättömiä vastauksia; oli niinkuin vaimo olisi, hänen mielestään, tehnyt suuren ja anteeksiantamattoman rikoksen.

Vaimo ei puhunutkaan miehellensä yhtään mitään koko hänen poissaolostansa, koska hän piti sitä sattumuksena. Sentähden koetti hän hyvydellä ja lempeydellä lauhduttaa ja voittaa miehensä nirppaa ja töykeää luonnetta, mutta huonostipa hän siinä onnistui.

Se asia meni sinänsä, mutta tästäpuoleen oli Riston parempi olla kylässä kuin kotona. Hänen kunniaukseen täytyy kuitenkin mainita, ettei hän kylään halunnut väkevien juomien vuoksi, sillä juoppoa ei hänestä tullut koskaan, ei, vaan hänellä oli toiset syyt kylähaluunsa. Tämä kävikin viimein niin ankaraksi, että kuin hän vähänkin sai lomaa virkansa toimilta, oli hän aina kylässä, josta hän useinkin tuli kotiin vasta aamulla.

Arvattava on, miltä tämä vaimolle maistui. Monta unetonta yötä hän vietti ja monta itkua itki. Kun hän huomasi, ettei hän hyvydellään voinut mitään vaikuttaa, päätti hän jollakin tavalla ottaa selvän tuosta hämärästä ja ikävästä tilasta.

"Kuinka sinä voit noin kotisi, vaimosi ja lapsesi unhottaa, kun et sinä enään yhtään pysy kotona?" sanoi vaimo eräänä kertana miehellensä, kun tämä oli tullut taasenkin aamulla kotiinsa yölliseltä retkeltänsä.

"Voin minä, sillä minulla on kylässä hupaisempi kuin kotona... Nyt sen sait tietää, jota aina olet kärkkynyt. — Onko nyt lysti?" sanoi mies.

"Voi rakas Risto! Mitä minä olen sinulle tehnyt, kuu sinä noin saatat puhua?" sanoi vaimo surumielin.

"Minä en jaksa kuulla sinun alinomaisia kärkkymisiäsi ja tilinteettämisiäsi".

"Älä niin sano, jos sinulla vähänkin on omaatuntoa. Enhän minä ole koskaan sinulle osoittanut muuta kuin rakkautta ja kunnioitusta. Ainoastaan synkkämielisyytesi syytä olen kokenut selville saada kaikella hyvydellä, mutta sinä käyt vaan yhä kummallisemmaksi, kylmemmäksi ja umpimielisemmäksi. Jos et minun vuokseni voisi olla kotona, niin muistahan toki omaa lastasi. Usko vaan, rakas Risto, sinun käytöksesi ei ole sopiva Jumalan eikä ihmisten edessä", sanoi vaimo vavisten.

"Enkö minä sitä sanonut, ettei sinulla ole muuta kuin noita alinomaisia kantturasarjoja, mutta eihän parempaa ole odottamistakaan semmoiselta, joka on kolme vuotta ollut — — ruodulla", sanoi Risto kamalasti.

Vaimo kalpeni kuolon kalpeaksi. Häntä puistutti semmoinen vavistus, ettei hän voinut pysyä seisallaan, vaan hänen täytyi horjuen peräytyä tuolille istumaan. Siinä hän sitten huohotti ja hengitti niin raskaasti, että olisi luullut sydämen rinnasta ylös hyppäävän. Kaukaan aikaan ei hän voinut puhua

ainuttakaan sanaa.

Niin. Nuoli oli ammuttu ja se nuoli museri ihmissydämen. Se oli kauvan piilenyt salassa ja varttunut, vaurastunut. Vieraan rouvan musiikillinen kasvatussaarna oli vasamaan takonut terän ja päättänyt sen valmistuksen. Huikentelevalla intohimolla oli hän alussa rakastanut kaunista, alhaista, mutta siveää naista ja tämä oli uskonut häntä ja antautunut kaikinensa hänelle, yksin hänelle. Mutta kun ensimmäinen hehku oli kylmennyt, ja elämän velvollisuus ja vakavuus astunut siaan, rupesi hän halveksimaan siveää vaimoansa, alhaisen kasvatuksen ja sukuperän tähden, yhtä suurella kylmyydellä, millä tulisudella hän ensin häntä rakasti. Nyt sai vaimo tietää syyn miehensä kylmään nyreämielisyyteen ja kotoa poissa olemiseen, jota hän niin huonolla onnella oli tähän asti kokenut peitellä.

"Sinä siis halveksit minua?" sanoi vaimo viimein matalalla värisevällä äänellä.

"Niin teen ... minä halveksin sinua, enkä voi toisin tehdä", sanoi Risto murhaavasti.

"Silloin et niin sanonut kuin minua omaksesi pyysit; silloin vanhoit rakastavasi minua enemmän kuin mitään muuta maailmassa. Mikä sinun mielesi nyt on muuttanut?" muistutti vaimo.

"Minä olen tullut kappaletta viisaammaksi".

"Voi Risto! Sinä olet kovasydäminen, tunnoton mies, joka voit rikki polkea sydämen, mikä on sykkinyt yksin sinulle ja on yksin sinua rakastanut eikä ketään muuta. Miksi sinä saatit minut tähän hirmuiseen vaivaan? Olisit minun antanut olla halvassa ja ylönkatsotussa tilassani, se olisi ollut tuhatta kertaa parempi kuin tämä myrkyllä sekoitettu ulkokultainen loisto", sanoi vaimo.

"Niin, miksi minä olin niin hullu, sano jos vaan voit? Minun luullakseni se oli elämäni suurin erehdys", sanoi Risto vähääkään pehmenemättä.

Vaaleana ja vapisevana nousi vaimo tuoilta. Hän ei vastannut mitään miehensä viimeisiin sanoihin, sillä hän tunsi, ettei tässä ole sias millekään järjelliselle ja tunnolliselle puheelle. Tuolin nojasta kiinni pitäen seisoi hän siinä tuokion, tunnustellaksensa, voisiko hän siitä mennä kamariinsa. Hän katsoa tuijotti yhteen paikkaan ja rinta aaltoili niinkuin hyrskyvä meren pinta. Vihdoin lähti hän horjuin ja seinistä kiinnipidellen hiipimään kamariinsa.

Pikku Anton heräsi samassa tuokiossa kuin äiti huoneeseen astui. Poika kätisi tyytymättömänä ja oikoi pikku käsiään luottavasti äidilleen. Äiti horjui lapsen luo ja suurella vaivalla sai hän hänen nostetuksi sylinsä, sillä hän oli sangen voimaton.

"Voi, rakas lapseni! Tuleeko sinustakin huikenteleva, kovasydäminen mies, joka tunnottomasti voi murskaksi polkea uskollisen, rakastavan ja lempivän sydämen? — Ei toki ... teenhän väärin sinusta, viattomasta olennosta tämmöistä arvellessani", sanoi äiti kuiskutellen lapsellensa ja suudellen häntä.

Hän istui lapsen kanssa vuoteen laidalle. Koko entinen elämänsä aukeni hänen eteensä niinkuin selvä kirja. Hän muisti lapsuutensa kurjat kärsimiset ja äitinsä hirveän nälkäkuoleman. Hän muisteli ihmisten ja erin-omattain kasvatusvanhempiansa hyvyttä, joiden avulla hän vältti nälkäkuoleman ja tuli ihmiseksi. Pappilaan joutuminen tuntui hänestä suurimmalta onnettomuutensa syytä, vaikka he olivatkin hänelle osoittaneet pelkkää ihmisyyttä, ystävyyttä ja rakkautta sekä kasvattaneet häntä kuin omaa lastansa. Mutta juuri tämän tähdenpä hän oli joutunutkin siihen asemaan, että oli voinut antaa elämän ylhäisyyden ja turhan loiston kiillon nojalla tehtyyn pettäviin lupausten houkutellessa itsensä pois säädystään, maistamaan täydellä mitalla sitä ulkokultaista sydämettömyyttä, jota niin runsaasti useinkin loistavan kuoren alla piilee. Kuinka onnellinen olisi hän, jos hän olisi säädysään pysynyt, missä kaikki ihmiset olisivat vertaisia, joita voisi rakastaa veljinään ja sisarinaan. Nyt hän oli hyljätynä, halveksittuna mieheltänsä ja kentiesi muutkin katsoivat häntä ylön: ja vaikka eivät he sitä tekisikään, on hän kuitenkin kurjin ja onnettomin ihminen minkä maa päällään kantaa. Miksi antoi hän itsensä pettää ja narrata? Miksi uskoi hän Riston intohimoisia rakkauden tunnustuksia ja lupauksia, ja hänen ulkokullatuita vakuutuksiaan — niin, miksi? —

Näitä kaikkia muistellessaan muisteli hän viattomia lapsuutensa aikoja niinkuin kadotettua paratiisia. Vaikka se olikin ulkonaisesti kurjaa ja viheliäistä, oli sydän kuitenkin iloinen ja vapaa, eikä kukaan antanut hänelle niin pahoja ja solvaisevia sanoja kuin hän nyt omalta kumppaniltaan sai kuulla. Voi kuinka mielellään hän olisi nyt vaihtanut nykyisen elämänsä lapsuutensa viheliäiseen, mutta onnelliseen aikaan ja syöksynyt alas tältä suurimman onnettomuuden onnen kukkulalta; — niin sen hän olisi tehnyt, jos vaan olisi voinut.

"Voi äiti! Miksi minä en saanut kuolla sinun kanssasi?" sanoi hän viimein puoliääneen ja purskahti katkeraan itkuun.

Siinä itki hän niin kauvan, että kyynelten lähteet kuivuivat ja sydän tuli murheen pätsissä ikäänkuin hiiltyneeksi.

Sinä päivänä ei vaimo voinut liikkua kamaristansa, eikä hänelle maistunut ruoka eikä juoma.

Kauheassa synkkyudessa kului aika eteen päin. Kumpikaan ei puhunut toisellensa luotuista sanaa, sillä mies ei tahtonut ja vaimo ei uskaltanut. Tämän tähden kävi elämä niin rasittavaksi, synkäksi ja kolkoksi, että se oli suljetun haudan kaltaista.

Eräänä päivänä tuli Risto vaimonsa kamariin. Tämä kummastutti vaimoa suuresti, sillä semmoista ei ollut tapahtunut kaukaisiin aikoihin. Mies istuutui synkän näköisenä tuolille ja vaimo odotti tykyttävin sydämin mitä hän sanoisi.

"Sinä et saa enään kertaakaan tulla näköisälle silloin kuin vieraita on", sanoi Risto kolkosti.

"Minkätähden en?" kysyi vaimo.

"Sen tähden kuin minun pitää hävetä sinun käytöstäsi", selitti mies.

"Mitä erin-omaisia rikoksia minä sitten olen säädyllisyyttä vastaan tehnyt?"

"Sinussa pistää joka aika esiin talonpoikamaisuus".

"Minä en siis olekaan enään mielestäsi säätyisi ja kumppanini vertainen. jommoisen minun kerran vakuutit olevan", sanoi vaimo hiljaisesti.

"Et, senhän olet jo ennenkin saanut tietää", sanoi Risto.

"Sinun ei tarvitse koskaan enään hävetä minua vierastesi edessä", sanoi vaimo ja huokasi raskaasti.

"Minulla olisi vielä muutakin sanottavaa", sanoi Risto edelleen.

"Sano kaikki mitä sinulla sanottavaa on, sillä minun sydämeni on jo murtunut siihen määrään asti, että voin kuunnella mitä tahansa", sanoi vaimo.

"Poika olisi paremmasti kasvatettava, sillä se imee sinusta talonpoikamaisuutta", selitti Risto.

"Poika!... Mitä, kuinka?" ... sanoi vaimo ikäänkuin säpsähtäen, sillä hän oli niin ajatuksiinsa vaipuneena, ettei hän käsittänyt täydellisesti miehensä sanoja.

"Sitä sanon, että poika tarvitsee paremman kasvatuksen kuin sinä voit antaa... Joko nyt ymmärrät?" sanoi Risto säälimättömästi.

"Mitä sitten oikeastaan tarkoitat? — puhu!" sanoi vaimo ja näytti kiinnittävän kaiken huomionsa oikein kuullakseen ja käsittäkseen mitä nyt tulisi.

"Tarkoitan sitä, että poika pitää laittaa muualle kasvatettavaksi".

Vaimo käsitti nyt täydellisesti miehensä tarkoituksen. Elon voima ja luja päättäväisyys palasi hänen heikontuneeseen ruumiisensa ja murheelliseen mieleensä. Vieno puna levisi hänen kalpeille kasvoillensa ja silmänsä säkenöitsivät.

"Tahdotko ryöstää minulta ainoan rakkauteni esineen, mikä minulla on vielä jäljellä tässä mailmassa? Eikö siinä ole vielä kyllä, kun olet ryöstänyt elämäni rauhan ja rikkirunnellun sydämeni, kun tahdot vielä päälliseksi ryöstää lapseni? Mutta sen sanon sinulle, ettei se tule tapahtumaan koskaan, sillä rikkirunneltunakin on minulla voimaa suojelemaan lastani ... ota henkeni, revi runneltu sydämeni ulos rinnastani, mutta lastani et saa", sanoi vaimo kauhistuksen valtaamana.

Risto ei ollut heikolta vaimoltansa odottanut tämmöistä mielen lujutta ja päättäväisyyttä. Hän joutui jotenkin hämilleen vaimonsa lujasta puheesta, eikä voinut muuta tehdä kuin katsoa vaimoansa, joka likisti lasta rintaansa vasten ja suuteli häntä innokkaasti. — Siihen se asia jäi.

Risto pitkitti kylässäkäyntiään kuten ennenkin ja viipyi siellä poikkeuksetta aamuun asti, mutta siitä ei mainittu kummaltakaan puolelta puolellakaan sanalla mitään, elettiin vaan mykkää, synkkää ja kuollutta elämää. Vieraita kävi talossa nytkin tavasta niinkuin ennenkin, mutta talon nuorta emäntää ei näkynyt enään milloinkaan heidän seurassansa, vaikka moni vieras häntä usein kaipasikin. — Niin, mitäpä hän olisikaan sinne mennyt, sillä olihan hänen miehensä kieltänyt hänet esiintymästä vierasten seurassa, ettei hän muka sivistymättömyydellensä olisi loukannut heidän hienoja tapojansa.

Eräänä iltana meni Risto taasenkin kylään. Eihän siinä mitään outoa ollut, sillä olihan hän usein ennenkin niin tehnyt, mutta outoa oli se, kun ei hän tullutkaan kotiin, ei aamulla eikä milloinkaan. —

Hän oli jäänyt olemaan erään ystävänsä luokse ja jäi sinne ainaisesti asumaan, Jonkun ajan kuluttua rupesi hän virkaansa kuuluvia kapineita ja papereita muiden kautta uuteen asuntoonsa toimittelemaan.

Tällä tavalla oli Risto eronnut kärsivästä ja siveästä vaimostansa, hänestä, jonka vertaa ei hän yhteen aikaan luullut koko maailmassakaan olevan. Hänellä oli nyt kyllä sydäntä hyljätä hänet ja lapsensa ja heittää heidät oman onnensa nojaan. Totta kyllä on, että vaimolle jäi koko talous, mutta kukin kyllä arvaa, minkälaiselta tämä talous tuntui hyljätylle vaimo raukalle. Kuolleelta ja kylmältä tuntui kumppanin koti ja kymmentä kertaa onnellisempi olisi hän ollut metsäpirtissäkin asuessaan, kun hänellä vaan olisi ollut uskollinen ja lämmin sydän kumppanina.

Tuo keskinäinen kylmyys, mikä aviopuolisoiden välillä vallitsi, oli tähän asti pysynyt kaikilta ihmisiltä salassa, sillä kumpikin koki huolellisesti salata tukalaa tilaansa. Nyt täytyi sen kuitenkin julki tulla tuon julkisen eron vuoksi. Kaikki ihmiset sääliittelivät Eevan tukalaa tilan, sillä he oivalsivat kohta asian ilmitultua, että vika on Ristossa, jonka elämänlaatu oli tunnettu huikentelevaiseksi ja kotinsa pitämättömäksi pitkin ikäänsä. Moni koetti vaikuttaa Ristoon, että hän olisi malttanut mielensä ja yhtynyt suosiolliseen yhdys-elämään kärsivän ja lempeän vaimonsa kanssa, mutta se ei mitään auttanut. — Nyt vasta palkollisetkin saivat tietää, että heidän isäntäväkensä kesken on ollut tuommoista hirveää onnettomuutta. Sydämestään osaa ottaen hyvän emäntänsä kovaan kohtaloon, kokivat he lievitellä hänen suruansa minkä voivat.

* * * * *

Eräänä päivänä nähtiin nuoren, hennon ja kalpean naisen lapsi sylissä pyrkivän horjuen tietä myöden eteenpäin. Hänen voimansa näyttivät olevan vähissä, sillä tuon tuostakin istahti hän tienviereen levähtääksensä ja saavuttaaksensa tasaisempaa hengitystä, sillä hänen henkeänsä kovin ahdisti. Hänen katsantonsa oli raukea ja synkkä ja hänellä näytti olevan kova sisällinen taistelu. Tienvieressä istuissaan katsoa tuijotti hän yhä vaan sylissään olevaan lapseen, välisti surullisesti hymyillen. Se oli Eeva, joka pikku Anton sylissä koki vuovata Kaaralaa kohden, saamaan sieltä suojaa itsellensä ja lapsellensa. Hän ei voinut olla enään siinä kodissa, jossa hänen onnensa oli ryöstetty ja sydämensä rikki runneltu. Hänen elämänsä kävi niin tukalaksi siellä, että lattiakin tuntui polttavan jalkoja, ja hänen ruumiinsa tuntui kutistuvan kokoon ja tulevan pieneksi kuin kuivettunut kuusen käpy. Joka paikka ja esine muistutti häntä, että hän on halveksittu, ylönkatsottu ja hyljätty olento, joka on voimaton haltia tässä kova-onnen kodissa ja pois, pois piti tästä päästä — vaikkapa vielä mihin, kunhan vaan pois pääsee. Tänä kovana hädän ja tuskan aikana muistui hänen mieleensä entiset kasvatusvanhempansa, he, jotka hänen turvattominsa orpona ja viheliäisimmässä kurjuudessa ollessaankin olivat hänestä niin isällistä ja hellää huolta pitäneet, eivätkä olleet häntä koskaan köyhyydellä ja halvuudella sortaneet ja sättineet. Tällä turvalla koki hän puohata Kaaralaa kohden.

Kaaralasta oli huomattu Eevan vaivaloinen tulo ja isäntä sekä emäntä kiirehtivät häntä vastaan kartanolle.

"Antakaa turvaa ja suojaa hyljätylle, turvattomalle ja kodittomalle, murtuneelle naiselle... Älkää, Jumalan tähden, hyljätkö onnettoman pyyntöä, minä rukoilen teitä ... tähän olette olleet ennenkin minulle niin hyvät. — Minä koen tehdä työtä itseni ja lapseni elatukseksi", sanoi Eeva, ja hän vapisi kuin haavan lehti.

"Rauhoittukaa nyt toki ... älkää noin kovin hätäilkö — — emme me hyljää ... olkaa vaan tervetulleet... Onhan tuota nyt toki kattoa ja suojaa, Jumalan kiitos, teidänkin pääanne päälle — käykääpäs nyt vaan huoneeseen", sanoivat vanhukset melkein yhteen ääneen. He hätäilivät kovasti ja emäntä otti lapsen vapisevan äidin sylistä; ukko otti äitiä käsipuolesta kiinni, ja niin lähtivät he huoneeseen.

Huoneessa oli Leena häntä vastaanottamassa.

"Voi rakas sisareni! Kuinka onnellinen sinä toki olet alhaisuudessa ja usealta halpana pidetyssä säädyssäsi. Lämmin, uskollinen sydän on rinnallasi ja rakkaat, rehelliset ihmiset ympäröivät sinua. — Sisar raukkasi joutui väärään paikkaan; kevytmielisyyden uhrina joutui hän halpuutensa vuoksi ylönkatsotuksi, halveksituksi ja hyljättyksi. Moni ehkä kummasteli minun onneani, mutta ulkokullatun elämän loistava kiilto ei ole ihmisen elämän onni, sen minä, poloinen, liiankin suuressa määrässä todeksi tiedän", sanoi Eeva sisarelleen.

Samassa otti hän sisarensa syliksi kiinni ja purskahti katkeraan itkuun.

Kovain ponnistusten, murhetten ja mielenliikutusten tähden kaatui Eeva kovaan tautivuoteeseen, jossa hän makasi monta viikkoa elämän ja kuoleman välillä. Leena ei luopunut hetkeksikään sisarensa tautivuoteen äärestä, mutta istui siinä yöt ja päivät, hoitaen ja vaalien heikkoa, taudin kanssa kamppailevaa sisartansa. Usein tarjottiin hänelle apua, että hän olisi saanut vähänkään jolloinkaan levätä, mutta hän ei voinut niin kauvan sitä tehdä kuin hänen kärsivä sisarensa taisteli taudin kanssa.

Usein houraili sairas. Silloin hän säpsähti jostakin unen horroksesta ja sanoi: "Voi, voi, Risto, minkälainen sinä kuitenkin olit ... petturi — unhotit lupauksesi — pikku Anton... Ei sinusta toki semmoista..."

Hyvän hoidon avulla rupesi sairas vihdoin paranemaan, mutta sangen hitaasti se kävi. Ensimmäisenä huolena tointumisensa jälkeen oli hänellä lapsensa kyseleminen, vieläkö hän elää ja onko hän terve. Sisar rauhoitti häntä ja selitti, että vanha emäntä oli kaiken aikaa hoitanut pikku Antonia ja että poika oli terve ja virkku. Sen kuultuansa rauhottui sairas.

Tuo tautivuode oli Eevalle ikäänkuin uuden elämän jama. Sillä kun hän tautivuoteelta nousi, jaksoi hän tyyneemmällä mielellä kantaa kovaa kohtaloansa ja asettaa itsensä vastaanottamaan sitä uutta elämän suuntaa, joka nyt oli hänen eteensä astunut. Nöyrällä mielellä päätti hän alistua kovan kohtalonsa alle ja vastaan-ottaa mitä aika hänelle tuopi.

Risto asui vielä samassa paikassa, mihin hän oli mennyt vaimoansa pakoon. Hän ei ollut sen koommin käynyt vanhassa kodissansa, eikä kysellyt vaimostansa mitään; lieneekö tämä tullut häpeästä vai ylönkatseesta, sen ties taivas. Hän oli harvapuheinen ja synkkä, eikä kärsinyt muidenkaan puhua mitään hänen ja vaimonsa välisistä asioista.

Heti kuu Eeva taudiltansa kykeni, kirjoitti hän Ristolle seuraavaisesti:

Entinen aviokumppanini!

Palaja omaan kotiisi, sillä siellä ei ole nyt enään ketään, jota sinun tarvitseisi ihmisten edessä hävetä. Jumala sen yksin tietää, kuinka paljon minä olen saanut sinun kovan ja tunnottoman sydämesi tähden kärsiä, mutta nyt se on jo suurimmaksi osaksi ohitse mennyt. Minä voin nyt jo jotakuinkin tyytyä onnettomaan kohtalooni, enkä kadu mitään hartaammin kuin sitä, kun annoin petollisten liehakoimisiesi vietellä puhtaan ja viattoman sydämeni. Kuitenkaan en toivota sinulle kosta, enkä mitään pahaa, sen vaan soisin, että koettaisit vakaannuttaa kovin huikentelevaa ja häilyvää mielenlaatuasi. Muuta mitään en sinulta pyydä. Elä onnellisena!

Eeva.

Hän ei saanut mitään vastausta kirjeellensä, mutta sekö vai joku muu seikka lienee vaikuttanut sen, että Risto muutti kun muuttikin asumaan omaan kotiinsa. Olisipa luullut hänen nyt hyvinkin hyvän olla, sillä olihan hän täydellisesti voittanut mitä oli tarkoittanutkin, nimittäin: päässyt erilleen halveksitusta vaimostaan. Niin ei kuitenkaan ollut asian laita, sillä ikävä ja paha oli hänen olla. Hänen kaunis ja lempeä vaimonsa oli vaan aina hänen mielessänsä ja elämä tuntui hänestä sanomattoman autiolta ja tyhjältä. Unissaankin näki hän useinkin vaimonsa edessään, ja silloin näytti hän hänestä kärsivältä enkeliltä. Tämä tieto ja tunto teki hänen elämänsä sanomattoman ikäväksi ja synkäksi, ja tuo ennen niin iloinen mies painui yhä harvapuheisemmaksi, synkkämielisemmäksi ja närkkäämmäksi ja viimein tuli hän kaikilta kummailtavaksi jöröksi. Ei häntä huvittaneet vieraat, ei seurustelut muiden kanssa, eikä mitkään. Hän oli monta kertaa tunnustamaisillansa suurimman erehdyksensä, mutta häpeä ja ylpeys estivät häntä siitä.

Eeva oli tottunut hyväksi käsityön tekiäksi. Hänellä oli työtä yllin kyllin ja hän teki sitä halulla ja ahkerasti. Näin tavoin ansaitsi hän riittävän toimeentulon itsellensä ja lapsellensa, vieläpä sai vähän säästöönkin; näitä säästöjä aikoi hän panna talteen sillä varalla, että voisi pikku Antonia kouluttaa, kun se aika tulee. Hänellä oli sievä huone asuttavana, johon talo antoi vielä lämpymänkin, eivätkä Kaaralaiset koskaan suostuneet ottamaan niistä minkäänlaista vuokraa tahi maksua. Pikku Anton oli jo jalanjuokseva ketterä poika, ja oli kaikkein lemmikki ja suosikki, mutta kaikkein enemmän häntä toki äitinsä rakasti, uhraten elämänsä ja kaikki voimansa hänen hyväkseen.

Eräänä päivänä nähtiin se kumma, että Risto asteli Kaaralaa kohden. Eevan sydän tykytti kovasti ja hän kiirehti kamariinsa. Leena meni Ristoa vastaan ja ohjasi hänet suorastaan Eevan kamariin. Mielenliikutuksen tähden oli vieno puna noussut Eevan kasvoille ja semmoisena oli hän sangen miellyttävän näköinen. Pikku Anton telmi hyötyisänä ja verevänä lattialla, äännellen ehtimiseen kaikenlaisia lapsellisia sanoja.

Alakuloisena ja ujona astui Risto huoneeseen. Hän luimisteli ja katseli sinne tänne, mutta hän ei ottanut katsoaksensa suorastaan vaimoansa silmiin.

"Tule tänne peremmäksi istumaan", kehoitti Eeva, kun näki miehensä neuvottomuuden.

"Kylläpähän tässä..." sanoi Risto, haapuroiden samassa likinnä olevaa tuolia, jonka hän veti aivan ovipieleen ja istuuntui siihen.

Seurasi tuskallisen pitkä äänettämyys.

"Eiköhän olisi parasta, että taasen yhtyisimme", sanoi Risto vihdoin.

"Ettäkö kuinka?"

"Tarkoitan että unhottaisimme entiset ja yhdistyisimme jälleen ... ikävähän on näinkin", pitkitti Risto.

"Se ei tapahdu enään koskaan. Minä olen sinulle kerran antanut sydämeni, mutta sinä olet sen halveksien hyljännyt ja kauhealla kylmyydellä murskannut. Voi, Risto! Löyhät olivat sinun lupauksesi ja lyhyt oli rakkautesi, joilla sinä minun petit! Minulla ei ole enään toista sydäntä sinulle antaa, sillä se mikä minulla nyt on, se on pyhitetty lapseni kasvatukseen. Mitäpä hyvää siitä olisikaan, jos nyt, kun sydämeni haavat ovat vähän paremmat, antaisin itseni toistamiseen pettää, sillä olenhan vaan ruotilainen ja semmoisena olisin sinulle haittana vierastesi aikana, jota paitsi talonpoikamaisuus pistäisi minusta esiin joka päivä. — Ei, Risto, paras on näin, sillä minä voin nyt jo joihinkin määriin kantaa kovan kohtaloni", sanoi Eeva värisevin äänin, ja kirkkaat kyyneleet kiilsivät hänen silmissänsä.

"Hyvästi".

"Hyvästi, hyvästi! Jumala sinulle anteeksi antakoon!"

Risto meni ja hänenkin silmissään kiilsivät kyynel.

End of Project Gutenberg's Jälkipoimintoja III, by Pietari Päivärinta

*** END OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK JÄLKIPOIMINTOJA 3: KANTTILAISET; MUISTELMIA KATOVUOSILTA ***

Updated editions will replace the previous one—the old editions will be renamed.

Creating the works from print editions not protected by U.S. copyright law means that no one owns a United States copyright in these works, so the Foundation (and you!) can copy and distribute it in the United States without permission and without paying copyright royalties. Special rules, set forth in the General Terms of Use part of this license, apply to copying and distributing Project Gutenberg™ electronic works to protect the PROJECT GUTENBERG™ concept and trademark. Project Gutenberg is a registered trademark, and may not be used if you charge for an eBook, except by following the terms of the trademark license, including paying royalties for use of the Project Gutenberg trademark. If you do not charge anything for copies of this eBook, complying with the trademark license is very easy. You may use this eBook for nearly any purpose such as creation of derivative works, reports, performances and research. Project Gutenberg eBooks may be modified and printed and given away—you may do practically ANYTHING in the United States with eBooks not protected by U.S. copyright law. Redistribution is subject to the trademark license, especially commercial redistribution.

START: FULL LICENSE
THE FULL PROJECT GUTENBERG LICENSE
PLEASE READ THIS BEFORE YOU DISTRIBUTE OR USE THIS WORK

To protect the Project Gutenberg™ mission of promoting the free distribution of electronic works, by using or distributing this work (or any other work associated in any way with the phrase "Project Gutenberg"), you agree to comply with all the terms of the Full Project Gutenberg™ License available with this file or online at www.gutenberg.org/license.

Section 1. General Terms of Use and Redistributing Project Gutenberg™ electronic works

1.A. By reading or using any part of this Project Gutenberg™ electronic work, you indicate that you have read, understand, agree to and accept all the terms of this license and intellectual property (trademark/copyright) agreement. If you do not agree to abide by all the terms of this agreement, you must cease using and return or destroy all copies of Project Gutenberg™ electronic works in your possession. If you paid a fee for obtaining a copy of or access to a Project Gutenberg™ electronic work and you do not agree to be bound by the terms of this agreement, you may obtain a refund from the person or entity to whom you paid the fee as set forth in paragraph 1.E.8.

1.B. "Project Gutenberg" is a registered trademark. It may only be used on or associated in any way

with an electronic work by people who agree to be bound by the terms of this agreement. There are a few things that you can do with most Project Gutenberg™ electronic works even without complying with the full terms of this agreement. See paragraph 1.C below. There are a lot of things you can do with Project Gutenberg™ electronic works if you follow the terms of this agreement and help preserve free future access to Project Gutenberg™ electronic works. See paragraph 1.E below.

1.C. The Project Gutenberg Literary Archive Foundation (“the Foundation” or PGLAF), owns a compilation copyright in the collection of Project Gutenberg™ electronic works. Nearly all the individual works in the collection are in the public domain in the United States. If an individual work is unprotected by copyright law in the United States and you are located in the United States, we do not claim a right to prevent you from copying, distributing, performing, displaying or creating derivative works based on the work as long as all references to Project Gutenberg are removed. Of course, we hope that you will support the Project Gutenberg™ mission of promoting free access to electronic works by freely sharing Project Gutenberg™ works in compliance with the terms of this agreement for keeping the Project Gutenberg™ name associated with the work. You can easily comply with the terms of this agreement by keeping this work in the same format with its attached full Project Gutenberg™ License when you share it without charge with others.

1.D. The copyright laws of the place where you are located also govern what you can do with this work. Copyright laws in most countries are in a constant state of change. If you are outside the United States, check the laws of your country in addition to the terms of this agreement before downloading, copying, displaying, performing, distributing or creating derivative works based on this work or any other Project Gutenberg™ work. The Foundation makes no representations concerning the copyright status of any work in any country other than the United States.

1.E. Unless you have removed all references to Project Gutenberg:

1.E.1. The following sentence, with active links to, or other immediate access to, the full Project Gutenberg™ License must appear prominently whenever any copy of a Project Gutenberg™ work (any work on which the phrase “Project Gutenberg” appears, or with which the phrase “Project Gutenberg” is associated) is accessed, displayed, performed, viewed, copied or distributed:

This eBook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this eBook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you will have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

1.E.2. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is derived from texts not protected by U.S. copyright law (does not contain a notice indicating that it is posted with permission of the copyright holder), the work can be copied and distributed to anyone in the United States without paying any fees or charges. If you are redistributing or providing access to a work with the phrase “Project Gutenberg” associated with or appearing on the work, you must comply either with the requirements of paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 or obtain permission for the use of the work and the Project Gutenberg™ trademark as set forth in paragraphs 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.3. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is posted with the permission of the copyright holder, your use and distribution must comply with both paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 and any additional terms imposed by the copyright holder. Additional terms will be linked to the Project Gutenberg™ License for all works posted with the permission of the copyright holder found at the beginning of this work.

1.E.4. Do not unlink or detach or remove the full Project Gutenberg™ License terms from this work, or any files containing a part of this work or any other work associated with Project Gutenberg™.

1.E.5. Do not copy, display, perform, distribute or redistribute this electronic work, or any part of this electronic work, without prominently displaying the sentence set forth in paragraph 1.E.1 with active links or immediate access to the full terms of the Project Gutenberg™ License.

1.E.6. You may convert to and distribute this work in any binary, compressed, marked up, nonproprietary or proprietary form, including any word processing or hypertext form. However, if you provide access to or distribute copies of a Project Gutenberg™ work in a format other than “Plain Vanilla ASCII” or other format used in the official version posted on the official Project Gutenberg™ website (www.gutenberg.org), you must, at no additional cost, fee or expense to the user, provide a copy, a means of exporting a copy, or a means of obtaining a copy upon request, of the work in its original “Plain Vanilla ASCII” or other form. Any alternate format must include the full Project Gutenberg™ License as specified in paragraph 1.E.1.

1.E.7. Do not charge a fee for access to, viewing, displaying, performing, copying or distributing any Project Gutenberg™ works unless you comply with paragraph 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.8. You may charge a reasonable fee for copies of or providing access to or distributing Project Gutenberg™ electronic works provided that:

- You pay a royalty fee of 20% of the gross profits you derive from the use of Project Gutenberg™ works calculated using the method you already use to calculate your applicable taxes. The fee is owed to the owner of the Project Gutenberg™ trademark, but he has agreed to donate royalties

under this paragraph to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation. Royalty payments must be paid within 60 days following each date on which you prepare (or are legally required to prepare) your periodic tax returns. Royalty payments should be clearly marked as such and sent to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation at the address specified in Section 4, "Information about donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation."

- You provide a full refund of any money paid by a user who notifies you in writing (or by e-mail) within 30 days of receipt that s/he does not agree to the terms of the full Project Gutenberg™ License. You must require such a user to return or destroy all copies of the works possessed in a physical medium and discontinue all use of and all access to other copies of Project Gutenberg™ works.
- You provide, in accordance with paragraph 1.F.3, a full refund of any money paid for a work or a replacement copy, if a defect in the electronic work is discovered and reported to you within 90 days of receipt of the work.
- You comply with all other terms of this agreement for free distribution of Project Gutenberg™ works.

1.E.9. If you wish to charge a fee or distribute a Project Gutenberg™ electronic work or group of works on different terms than are set forth in this agreement, you must obtain permission in writing from the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the manager of the Project Gutenberg™ trademark. Contact the Foundation as set forth in Section 3 below.

1.F.

1.F.1. Project Gutenberg volunteers and employees expend considerable effort to identify, do copyright research on, transcribe and proofread works not protected by U.S. copyright law in creating the Project Gutenberg™ collection. Despite these efforts, Project Gutenberg™ electronic works, and the medium on which they may be stored, may contain "Defects," such as, but not limited to, incomplete, inaccurate or corrupt data, transcription errors, a copyright or other intellectual property infringement, a defective or damaged disk or other medium, a computer virus, or computer codes that damage or cannot be read by your equipment.

1.F.2. LIMITED WARRANTY, DISCLAIMER OF DAMAGES - Except for the "Right of Replacement or Refund" described in paragraph 1.F.3, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the owner of the Project Gutenberg™ trademark, and any other party distributing a Project Gutenberg™ electronic work under this agreement, disclaim all liability to you for damages, costs and expenses, including legal fees. YOU AGREE THAT YOU HAVE NO REMEDIES FOR NEGLIGENCE, STRICT LIABILITY, BREACH OF WARRANTY OR BREACH OF CONTRACT EXCEPT THOSE PROVIDED IN PARAGRAPH 1.F.3. YOU AGREE THAT THE FOUNDATION, THE TRADEMARK OWNER, AND ANY DISTRIBUTOR UNDER THIS AGREEMENT WILL NOT BE LIABLE TO YOU FOR ACTUAL, DIRECT, INDIRECT, CONSEQUENTIAL, PUNITIVE OR INCIDENTAL DAMAGES EVEN IF YOU GIVE NOTICE OF THE POSSIBILITY OF SUCH DAMAGE.

1.F.3. LIMITED RIGHT OF REPLACEMENT OR REFUND - If you discover a defect in this electronic work within 90 days of receiving it, you can receive a refund of the money (if any) you paid for it by sending a written explanation to the person you received the work from. If you received the work on a physical medium, you must return the medium with your written explanation. The person or entity that provided you with the defective work may elect to provide a replacement copy in lieu of a refund. If you received the work electronically, the person or entity providing it to you may choose to give you a second opportunity to receive the work electronically in lieu of a refund. If the second copy is also defective, you may demand a refund in writing without further opportunities to fix the problem.

1.F.4. Except for the limited right of replacement or refund set forth in paragraph 1.F.3, this work is provided to you 'AS-IS', WITH NO OTHER WARRANTIES OF ANY KIND, EXPRESS OR IMPLIED, INCLUDING BUT NOT LIMITED TO WARRANTIES OF MERCHANTABILITY OR FITNESS FOR ANY PURPOSE.

1.F.5. Some states do not allow disclaimers of certain implied warranties or the exclusion or limitation of certain types of damages. If any disclaimer or limitation set forth in this agreement violates the law of the state applicable to this agreement, the agreement shall be interpreted to make the maximum disclaimer or limitation permitted by the applicable state law. The invalidity or unenforceability of any provision of this agreement shall not void the remaining provisions.

1.F.6. INDEMNITY - You agree to indemnify and hold the Foundation, the trademark owner, any agent or employee of the Foundation, anyone providing copies of Project Gutenberg™ electronic works in accordance with this agreement, and any volunteers associated with the production, promotion and distribution of Project Gutenberg™ electronic works, harmless from all liability, costs and expenses, including legal fees, that arise directly or indirectly from any of the following which you do or cause to occur: (a) distribution of this or any Project Gutenberg™ work, (b) alteration, modification, or additions or deletions to any Project Gutenberg™ work, and (c) any Defect you cause.

Section 2. Information about the Mission of Project Gutenberg™

Project Gutenberg™ is synonymous with the free distribution of electronic works in formats readable by the widest variety of computers including obsolete, old, middle-aged and new computers. It exists because of the efforts of hundreds of volunteers and donations from people in all walks of life.

Volunteers and financial support to provide volunteers with the assistance they need are critical to reaching Project Gutenberg™'s goals and ensuring that the Project Gutenberg™ collection will remain freely available for generations to come. In 2001, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation was created to provide a secure and permanent future for Project Gutenberg™ and future generations. To learn more about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation and how your efforts and donations can help, see Sections 3 and 4 and the Foundation information page at www.gutenberg.org.

Section 3. Information about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

The Project Gutenberg Literary Archive Foundation is a non-profit 501(c)(3) educational corporation organized under the laws of the state of Mississippi and granted tax exempt status by the Internal Revenue Service. The Foundation's EIN or federal tax identification number is 64-6221541. Contributions to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation are tax deductible to the full extent permitted by U.S. federal laws and your state's laws.

The Foundation's business office is located at 809 North 1500 West, Salt Lake City, UT 84116, (801) 596-1887. Email contact links and up to date contact information can be found at the Foundation's website and official page at www.gutenberg.org/contact

Section 4. Information about Donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

Project Gutenberg™ depends upon and cannot survive without widespread public support and donations to carry out its mission of increasing the number of public domain and licensed works that can be freely distributed in machine-readable form accessible by the widest array of equipment including outdated equipment. Many small donations (\$1 to \$5,000) are particularly important to maintaining tax exempt status with the IRS.

The Foundation is committed to complying with the laws regulating charities and charitable donations in all 50 states of the United States. Compliance requirements are not uniform and it takes a considerable effort, much paperwork and many fees to meet and keep up with these requirements. We do not solicit donations in locations where we have not received written confirmation of compliance. To SEND DONATIONS or determine the status of compliance for any particular state visit www.gutenberg.org/donate.

While we cannot and do not solicit contributions from states where we have not met the solicitation requirements, we know of no prohibition against accepting unsolicited donations from donors in such states who approach us with offers to donate.

International donations are gratefully accepted, but we cannot make any statements concerning tax treatment of donations received from outside the United States. U.S. laws alone swamp our small staff.

Please check the Project Gutenberg web pages for current donation methods and addresses. Donations are accepted in a number of other ways including checks, online payments and credit card donations. To donate, please visit: www.gutenberg.org/donate

Section 5. General Information About Project Gutenberg™ electronic works

Professor Michael S. Hart was the originator of the Project Gutenberg™ concept of a library of electronic works that could be freely shared with anyone. For forty years, he produced and distributed Project Gutenberg™ eBooks with only a loose network of volunteer support.

Project Gutenberg™ eBooks are often created from several printed editions, all of which are confirmed as not protected by copyright in the U.S. unless a copyright notice is included. Thus, we do not necessarily keep eBooks in compliance with any particular paper edition.

Most people start at our website which has the main PG search facility: www.gutenberg.org.

This website includes information about Project Gutenberg™, including how to make donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, how to help produce our new eBooks, and how to subscribe to our email newsletter to hear about new eBooks.